

STILNA VREDNOST GLASOVNIH, PROZODIJSKIH,
(PRAVO)PISNIH, MORFEMSKIH IN NAGLASNIH VARIANT
SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*

Slovenski knjižni jezik ima sorazmerno veliko glasovnih, prozodičnih, (pravo)pisnih, morfemskih in naglasnih variant. Te variante dajejo z ene strani razvojne težnje knjižnega jezika samega, z druge pa kontinuirani posegi slovenskih slovničarjev, ki v priročnikih evidentirajo tudi zastarele prvine knjižnega jezika in oblike iz narečij. Če vse te variante stilno kvalificiramo, se pokaže struktura teh ravnin slovenskega knjižnega jezika v svoji nezapleteni funkcionalnosti in relativno dokončni ustaljenosti.

The contemporary Slovene literary language has a relatively large number of phonetic, prosodic, orthographic, morphemic and accentual variants. On the one hand these variants are produced by the natural development of the literary language itself, and on the other hand by the continuous interference of grammarians and linguists, who in their grammatical and orthographical manuals indicate the archaic elements of the literary language and the elements of the dialects. If all these variants are stylistically qualified, the structure of these branches of the Slovene literary language is revealed in its uncomplicated functionality and relatively decisive stability.

0 Fonematika

0.0 Naglašeni samoglasniki /i/, /e/, /a/, /ɔ/ in /u/ slovenskega knjižnega jezika so dolgi ali kratki, medtem ko so /e/, /o/ in /ə/ brez kvantitetne opozicije, prva dva dolga, tretji kratek.

0.0.0 V središčnem govoru zlasti novejšega časa se pojavljata nevtralna [e] in [o] kot pozicijski varianti (Toporišič, 1961)** samoglasnikov /e/ in /ɔ/, prvi v položaju pred istozložnim /j/, drugi pred istozložnim /v/ (fonetično [ʋ]). Distribucija teh samoglasniških variant je prosta in glede na to je izgovor *e*-jev in *o*-jev v besedah tipa *séj*, *jèj*, *Tónej* ter *nóv*, *kòl*, *krúhov* lahko stilno vrednoten v vseh primerih, ko se tradicionalno ozka naglašena *e* oz. *o* ali široka *e* in *o* pred /j/ oz. /v/ (v

* Referat za VII. mednarodni slavistični kongres v Varšavi 1973.

** Glej seznam del na koncu razprave.

položaju na koncu besede ali pred soglasnikom) izgovarjata nevtralnno; ta zaznamovanost ima v zbornem jeziku prizvok novine, postaja pa hkrati elitna; izgovor v skladu s prvotno (etimološko) naravo zveni privzdignjeno in zastarevajoče. To velja tudi za nenaglašena *e* in *o* v tem položaju, čeprav njun izgovor niti ni bil normiran.

0.0.1 Prosti varianti naglašanih kratkih /i/ in /u/, namreč [I] in [U] (danes ju komaj kdo še govori), imata pridvignjen prizvok, oz. celo izumetničen ali tuj, tudi narečen; pač pa je varianta [Λ] osnovnega alofona /a/ dovolj živa (pojavlja se namreč le ne na začetku ali koncu besede), čeprav v glavnem omejena na zborni izgovor področij z narečno podstavo, ki pozna t. i. vokalno redukcijo (npr. osrednja Slovenija).

0.0.2 Fonema /e:/ v položaju pred /j/ + V in /o:/ v položaju pred /v/ + V (Toporišič, 1965₁; SSKJ, 1970) sta morfološko v prosti variaciji z /ɛ:/ in /ɔ:/, stilistično seveda z isto vrednostjo kot zgoraj obravnavana nevtralna /e/ in /o/.

0.0.3 Kot citatni (Toporišič, 1972₁) se v slovenskem jeziku — predvsem kot znamenje jezikovnega snobizma — rabijo modifikacije prikazanega osnovnega vokalizma na podlagi posnemanja samoglasnikov tujih jezikov, npr. labializiranih (zlasti *ö* in *ü*) ali nosnih (načeloma vseh, kot pač zahteva npr. francoščina). Normalno, večinsko, se ti glasovi tujih jezikov zamenjujejo z ustreznimi slovenskimi nedomificiranimi (npr. *ö* in *ü* z *e* in *i*), pri nosnikih seveda z zvezami V + n/m (Toporišič, 1971_{1,2}). — Izolirani so poskusi, uporabljati tudi angleške diftonge na koncu besede (npr. [sanfrancískou̯]), s čimer se povzročajo tudi težave v oblikoslovju (ustrezni rodilnik bi bil [sanfrancískou̯a]).

0.0.4 Slovenski zborni jezik je glede vokalne kvalitete v izgovoru posameznikov pogosto dokaj narečno obarvan. Še v večji meri kot za glasove velja to za naglas in stavčno fonetiko. Posebno izrazita taka barvanja, ki jih je mogoče stilno izkoriščati npr. v filmu ali dramatskih realizacijah, so primorsko, gorenjsko, dolensko (ribniško), rovtarsko, tudi prekmursko. To je sicer primerno za t. i. ljudske igre, na splošno pa se v filmih in vodilnih gledališčih z dialektizacijo pretirava, namesto da bi se uporabljale razpoložljive modifikacije knjižne izreke.

0.1 Soglasniki (vsega 21 fonemov: /m/, /n/, /r/, /l/, /j/ in /v/ — /p/, /b/, /f/, /t/, /d/, /s/, /z/, /c/, /š/, /ž/, /č/, /dž/, /k/, /g/ in /h/ — fonetični opis Bezljaj, 1959; fonološki Toporišič, 1961, 1965₁) imajo načeloma le položajne variante, splošno razširjene pri vseh zborni govorečih.

0.1.0 Stilna (pokrajinska koroška, sicer pa individualno pogojena) zamena normiranega zobno-koničnega [r] je jezičkov [R] različne vred-

nosti. Na splošno se ne tretira kot znamenje osebne krivde za nezadostno kultiviranost zbornega izgovora. Je pa tak *r* zelo opazen (in v umetnostnih besedilih izkoriščen za govorno karakterizacijo). Narečno pogojen je t. i. trdi *l* (*[l]*) namesto srednjega, pokrajinsko pa zveneči velarni pripornik *[ɣ]* namesto zapornika (Toporišič, 1965₁). Tudi *[ɣ]* se uporablja za stilno karakterizacijo (večinoma hkrati z drugimi jezikovnimi značilnostmi t. i. primorskih narečij).

0.1.1 Na jezikoslovnem tradicionalizmu (Šolar, 1959—1960₂) sloneča fonema */ʎ/* in */p/* (za pisno *lj* in *nj*) imata danes zlasti pred samoglasniki narečni prizvok, še bolj pogosto pa neslovenskega, npr. srbohrvaškega (Toporišič, 1962). S tem v zvezi je tudi zamena glasov *[ʎ]* in *[p]* v na pol citatnih besedah (npr. v lastnih imenih) z dvoglasjema */lj/* in */nj/*, npr. *Badoglio*, *Sevilla*. Ne pred samoglasniki se danes pisna *nj* in *lj* izgovarjata večinoma kot *[n]* in *[l]* (Toporišič, 1965₁).

Od fonemskih soglasniških variant je ožji priporniški *[j]* zlasti v položaju za *[l]* ali *[n]* občuten kot preciozen (Tomšič, 1956—1957), npr. *[ljubljána]* ali *[njíva]* namesto *[l̥júbljána]*, *[n̥íva]*. Nezaznamovana varianta fonema */j/* je torej *[i̥]*.

Iz pokrajinskega pogovornega jezika znana *[jn]* oz *[n]* za zorno *[n̥]* se v knjižnem jeziku ne trpita; nekako bolj pa *[l]* namesto *[l̥]* tudi pred samoglasnikom.

0.1.2 Vsaj ponekod je opaziti nekako zavračanje fonema */dž/* (Toporišič, 1972₁), ki je sicer že udomačen v besedah kot *Madžar*, *džungla*, *džip*, *džez* ipd. To se vidi npr. v besedah kot *judo*, ki se namesto z */dž/* izgovarja večinoma z */j/*; ali *menažer*, z */ž/* namesto z */dž/* (starejši tak primer je npr. še *pižama*).

0.1.3 Slovenski knjižni jezik pozna t. i. dolge soglasnike samo na meji dveh morfemov ali besed (npr. *oddati* = [ɔd:áti]). Izgovor dolgih zapornikov (sem lahko prištevamo tudi zveze kakega zapornika + homorganskega zlitega glasu, npr. *pod cevojčevljem/džipom*) je sicer normativna zahteva, ki pa je knjižno govoreči vsakekor ne realizirajo dosledno (pač pa se enaki priporniki in zvočniki po naravi zlivajo v nepretrgano enoto). Prosta varianta takih dolgih soglasnikov je navadni enojni soglasnik v primerih, ko razlika dolgi proti navadni ni pomensko razločevalna (in to je v večini primerov); treba pa bo priznati tudi izgovor dveh enakih zapornikov (oz. zapornika in homorganske afrikate), čeprav ima tak dvojni izgovor knjižno-meščanski prizvok nasproti bolj ljudskemu z enojnim nedolгим soglasnikom. — Zobni zapornik + homorganski pripornik se realizirata kot daljši zlit glas; ni opaziti izgovora

zapornik + pripornik (npr. *odzadaj, odspredaj, odšteti*); tak izgovor bi bil (in je) papirnato hiperkorekten.

0.1.4 V na pol citatnih besedah, zlasti lastnoimenskih, se vsiljujeta medzobna pripornika (zlasti nezveneči), posebno v besedah iz angleščine. Doslejšnja — in še sedaj večinska — zamenjava teh glasov je za angleška medzobnika slovenska /t/ in /d/, za španski pa /s/. — So tudi poskusi (Jakopin-Orešnik-Skubic, 1971), da bi se v na pol citatnih besedah rabili celotni glasovni sestavi vseh mogočih jezikov.

0.1.5 Neenotno je jezikoslovno gledanje na izgovorno realizacijo pisnih zvez *i + V* v prevzetih besedah: ali gre za /ij/ + V ali za /i/ + V. (Potrditev izgovora /ij/ + V so mi tipične pravopisne napake (Kopčavar, 1965).) Dilema v pojmovanju tega odseva tudi v pisanju o pravopisu (Toporišič, 1971₂; Rigler, 1971—1972). Po avtorjevem mnenju je hiat mogoč samo na meji sklopno združenih morfemov (tip *antialkoholen*); je pa tudi mnenje, da je nehiatni izgovor samo leksikalno možna varianta.

0.1.6 Kot znano, je /v/ slovenski fonem z največ variantami (Toporišič, 1957—1958). Posebno v lentogovoru varianti [w] in [au] pogosteje zastopa drug fonem, tj. /u/. Za govorno manj kultivirane (npr. z izobrazbeno ravnijo šolarja) je navadnejši izgovor z /u/ (seveda, kolikor ne zaidejo v narečje); nekako hiperkorektna, t. i. kulturniška, je varianta [v] pred /r/ in /l/ ter v skupini /rvj/; prav preciozna je na sredi besede (*Pavle, za pre, bo vreme*) (Jakopin, 1955—1956).

0.1.7 V zvezi z drugačnim položajem v fonološkem sistemu je pokrajinska alternacija izglasnega nezvočnika z ustreznim zvencim soglasnikom v primerih kot *boš videl* ([žv] namesto [šv]) na slovenskem severovzhodu, npr. na mariborskem področju. Zdi se, da se to (izolirano?) najde tudi v Ljubljani pri otrocih.

0.1.8 Narečno zveni izgovor na pol zvencih ali zvencih izglasnih nezvočnikov v položaju na koncu besede (in lahko hkrati pred besedo, ki se začne s samoglasnikom ali zvočnikom), kadar prva beseda ni predlog/predpona (Toporišič, 1957—1958₁). Vsekakor se tak izgovor najde tudi pri ljudeh, ki jim je materni jezik npr. srbohrvaščina ali angleščina, ko govore slovensko. Tak izgovor se pojavlja tudi pri afektiranem izgovoru prevzetih besed, občnih in lastnoimenskih (Toporišič, 1962).

0.1.9 Novejši čas je prinesel v zborni jezik alternacijo kratkega (širokega) /e/ z dolgim (ozkim) predvsem v deležniku na -l, tako da imamo variante *sedèl/sedél, štèl/štél*. Varianta z ozkim e spodriva varianta s širokim (s širokim e se drži, pač po zaslugi lektorja, npr. v gledališču in

na radiu). Kvantitetne premene glagolske pripone so bile sicer obdelane v posebnem poglavju (prim. *sedél/sedèl, pokosít/pokosìt, zaspát/zaspàt* ipd.).

0.2 Glasovna kombinatorika

0.2.0 Iz pogovornega jezika vdira v zbornega (zdi se, da pokrajinsko) zložni izgovor zvočnikov (prim. [*fil̩mski*]) z ene strani, z druge pa se uveljavlja težnja po razbitju zvočniških sklopov (prim. [*filəmski*]) — pisno obakrat *filmski*. (Ta proces silabizacije na dva načina ima tudi svoje posledice na ustaljenost oblikoslovne norme.) Oblike z zložnim zvočnikom so bolj splošne, čeprav tudi le pogovorne, s polglasnikom med zvočnikoma pa izrazito pokrajinsko (npr. ljubljansko in širše) pogovorne, čeprav se deloma že skušajo uvesti v zborna norma (SP, 1962; Toporišič, 1962; Rigler, 1971—1972).

0.2.1 Iz pogovornega jezika vdira v zbornega tudi izgovorna monofongizacija nenaglašene prvotne (deloma z redukcijo nastale) zveze [əu], npr. *rekel, videl, nosil* = [réku vídu nòsu]; to ni omejeno samo na deležnik na -l, prim. *ponev* (SP, 1962; Toporišič, 1965). Hiperkorektno zvenita zlasti končaja *-eu* in *-iu*. (V bistvu je to oblikoslovna alternacija osnov:[*nésu : nēsla = dǎru : dǎrla*] in [*búku : búkva = čǎru : čǎrva*]). — Pogovoren je tudi izgovor [ej] in [ou] namesto [aj] in [au] s kratkim naglašanim [a], prim. *zdàj, pràv*.

0.2.2 Izrazito stilna posebnost je siniceza, danes v rabi le v pesniškem jeziku. »Diftongizacija« glasov *i* ali *u* za samoglasnikom (*bo imel, bo ušel* = [oi] oz. [ou] pa je zlasti pogovorna, čeprav je ustrezni standardni priročniki ne kvalificirajo tako.

0.5 V prostem govornem jeziku odraslih z otroki v »otročkem« jeziku se pojavljajo palatalni oz. palatalizirani in še drugače modificirani glasovi s čustveno vrednostjo (Kolarič, 1959).

1 Prozodija

1.0 Kvantiteta naglašanih samoglasnikov je za knjižni jezik sicer strogo predpisana, se pa počasi (posebno pokrajinsko) izgublja (Rigler, 1963; Toporišič, 19673; Rigler, 1968); število besed in kategorij, ki pozna kvantitetno alterniranje, se neprestano manjša. Kvantitetno nasprotje se še najbolj ohranja ob /a/, /ɛ/ in /ɔ/ ter pogojno ob /ə/, pokrajinsko pa zlasti na Dolenjskem.

1.0.1 Z druge strani prodirajo v govorni in brañi jezik čisto narečne nekončne kračine (pri ljudeh iz Prekije, Prekmurja, deloma Koroške). To dela govorjeni zborni jezik tako ali drugače neenoten in v nekem smislu labilen, kot da ne relativno dokončno ustaljen.

1.1 Slovenski knjižni jezik je poseben v tem, da ima v smislu proste variantnosti normirana dva tipa naglaševanja (SS, 1956; Toporišič, 1965, 1970; Rigler, 1966, 1968; SSKJ, 1970): jakostnega in tonemskega. Realizacija enega ali drugega se opira na ustrezno narečno izhodišče govorečega. (Otroci staršev, katerih govorica je netonemska, včasih na tonemskem področju kontinuirajo netonemski naglas (in obratno); načeloma pa otroci (a tudi mlajši priseljenci) sprejemajo naglas svojega govornega okolja, najsi bo tonemsko ali netonemsko.) Ta dvojnost v naglaševanju na svoj način izrazito diferencira zborni (in pogovorni) jezik posameznih govorečih in lahko samodejno razdira funkcionalno ustrezno in potrebno govorno homogenost nastopajočih (npr. v kaki drami, na filmu, televiziji, skupinskih, zaporednih nastopih...). — Opazna je ta razlika v naglaševanju zlasti v vplivu na stavčno fonetiko, posebno stavčno intonacijo (Toporišič, 1970, 1968). — Namerni stilni diferenciaciji, percepcijsko (in dostikrat zavestno) dostopni in jasni tudi navadnemu poslušalcu, služi narečna stilizacija te dvojne naglasne možnosti slovenskega knjižnega jezika; za jakostno naglaševanje se uporablja zlasti primorska realizacija naglasa (v manjši meri štajerska), za tonemsko pa zlasti dolenska (v manjši meri gorenjska).

2 Grafematika

2.0 Črkovna reprezentacija glasov

2.0.0 Nenormativno je seveda neupoštevanje pravil, ki urejajo razmerje med govorjeno in pisano besedo (signalizira pa nepopolno pismenost). Glavni tip takih odstopanj se pojavlja na mestih, kjer prihaja do medfonemskih nevtralizacij, in sicer med zvenečimi in nezvenečimi nezvočniki (prim. *slatka, slap, glazba* nam. *sladka, slab, glasba*), potem med /u/ in /v/ (npr. *vesti se, navk, deru, dau* nam. *usesti se, nauk, drl/dro, dal*) ter med /i/ in /j/ (npr. *celulojd, socializem/socjalizem*), ne na koncu tam, kjer se morfemi proti splošnemu pravilu pišejo fonetično, ne morfemsko fonološko (predlog *z/s, možki, možtvo, lezti, absorbcija, shranba*).

2.0.1 Sorazmerno pogosto prihaja do neustreznih zapisov pri na pol citatnih besedah (zlasti občnoimenskih, vendar tudi lastnih), npr. *ve-*

kend/veekend ali *Comtea* nam. *weekend, Comta*). Poseben problem predstavljajo tudi (sicer pravilne) pisne dvojnice tipa *führer/firer*, ker je taka pisava v vsakem primeru neenotna dostikrat celo v okviru istega besedila, še bolj v raznih besedilih (npr. v časopisju). Pisava kot v jeziku, iz katerega taka beseda prihaja, se dostikrat smatra za elitnejšo, čeprav seveda ni mogoče postaviti nobenega jasnega merila za to, pri katerih prevzetih občnoimenskih leksikalnih enotah, torej v kolikšnem obsegu, naj bi se tuji zapisi rabili (ohranili ali celo na novo uvedli). Gledano s stališča celote je zlasti neustrezna npr. pisna neenotnost prevzetih besed za posamezna strnjena tematična območja (npr. v športu: *gol, golman* proti *out*; ali *hokej* proti *puck* ipd.) (Toporišič, 1965₃; 1970₃; 1967₂ in 1968₂; Rigler, 1971—1972; Verbinc, 1970).

2.0.2 Slabo spričevalo ustaljenosti zbornega jezika dajejo pisna omahovanja pri zemljepisnih imenih (Toporišič, 1971₃; 1972₁). Izvirna pisava takih imen iz tudi malo znanih jezikov povzroča velike dekodirne težave (po avtorjevem mnenju nepremagljive) ne le povprečnemu, navadno enojezičnemu bralcu, ampak tudi takemu, ki poleg materinščine zna še kak jezik (očitno pa ne more znati vseh). Na podlagi neustreznega dekodiranja tujejezičnih zapisov glasov prihaja pogosto do precejšnjega nasilja nad akustičnim inventarjem takih besedil.

2.0.3 Stilno nezadostnost rojeva načelo slovenskega pravopisa, da se ob pomanjkanju črk z ustreznimi diakritičnimi znamenji, rabljenih v dajajočem/posredujočem jeziku, dopušča raba ustreznih črk brez diakritičnih znamenj. Ustreznejša bi bila konstantna obvezna prepisna pravila teh »eksotičnih« črk (sedaj so le alternativna).

2.0.4 Raba diakritičnih znamenj za ločevanje samoglasniške kakovosti in kolikosti je v bistvu omejena na šolska besedila (sicer dovolj redko), drugače pa se ta znamenja rabijo le (v resnici dostikrat brez potrebe in napačno) za preprečevanje možnih pomenskih zamenjav. Besedilo z diakritičnimi znamenji učinkuje nevsakdanje in otežuje branje.

2.1 Velike in male črke.

2.1.0 Pri rabi velikih in malih črk se je v novejšem času — kot v nekako ravnotežje starejši izključni rabi velikih črk za posebne namene, npr. v tehničnem pisanju, v naslovih, napisih, krajših propagandnih besedilih... — v večji meri razširila raba samo malih črk (v glavnem v naslovih in napisih, vendar pa tudi v celotnih umetnostnih besedilih, npr. tudi daljših pesmih). Oboje je stilno zaznamovano, vendar drugo precej bolj (to odseva tudi iz ožje tematične podstave samo z malo pisanih besedil).

2.1.1 S slovenskim pravopisom 1962 se je preneslo stilno razločevanje z uporabo/neuporabo velikih začetnic v ogovarjanju naslovljenca v pismu s *Ti/Vi* in zaznamovanju ustrezne njegove pripadnosti s *Tvoj/Vaš* (eventualno *Svoj*). Nedoločeno pisanje velike začetnice je v teh primerih sedaj pač prosto, vendar ga nekateri uporabljajo za socialno razločevanje (po načelu višji položaj ali večji ugled — velika začetnica, nižji položaj ali manjši ugled — mala začetnica), kar komaj ustreza. Ko bi bila mala začetnica v teh primerih splošno sprejeta, bi se pojavila tudi stilna vrednost sodobno proti nesodobno/polpreteklo. — Prej svetovnonazorsko ozadje kot stilistično voljo pišočega odraža mala oz. velika začetnica v pisanju besed kot (krščanski) *bog/Bog*, *svetost/Svetost*, *eksceľenca/Eksceľenca* ipd.

2.1.2 Veliko stilne neenostnosti je v pisavi večbesednih lastnih imen.

2.1.3 Stilno razliko ustvarjajo tudi dvojnice besed, ki so po izvoru kratični sklopi, npr. AVNOJ — Avnoj, NATO — Nato, LASER — laser.

2.2 Ločila

2.2.0 Stilnemu razločevanju služijo v slovenskem knjižnem jeziku naslednja nasprotja: pika */./* oz. vprašaj *!?!/* proti klicaju *!/!* v smislu čustvene nevtralnosti proti zaznamovanosti, dalje t. i. krepkejša, srednjemočna ločila, tj. podpičje */;/*, pomišljaj */—/*, tri pike */.../* in dvopičje *:/* proti vejici, in sicer podpičje namesto vejice pri »naštevalnih« enotah proreka, med večjimi naštevalnimi ali sploh bistveno raznorodnimi enotami za dvopičjem, med deli priredja ipd.; nadalje vejica proti klicaju (*O Vrba! srečna, draga vas domača*); tri pike proti pomišljaju kot znamenje elipse ali sintaktične preusmeritve povedi; dvojni narekovaj proti pomišljajni narekovaj, in sicer z vrednostjo navadnejšega, že dolgo ustaljenega proti novejšemu.

2.3 Pisava skupaj in narazen

2.3.0 Stilno učinkuje tudi neustaljenost pisave skupaj oz. narazen v primerih, ko variantno pisanje ni utemeljeno ne pomensko ne stilistično (prim. *odkod* — *od kod*, *čimbolj* — *čim bolj* ipd.) (Toporišič, 1965₃, 1971₂). (Pisava skupaj v primeru *odkod* je po vsej verjetnosti odsev nemškega *woher*, nato pa je bila prenesena še na *dokod*; možen pa je tudi vpliv časovnih prislovov *doklej*, *doslej*, *dotlej*, kjer pa se zveze predlog + samostojna beseda pišejo narazen, npr. *do kdaj*, *do sedaj*, *do tedaj*.) Take neutemeljene dvojnice slabijo trdnost pravila in ga ponekod skušajo celo podreti (prim. razširjanje pisave prislova *čim* skupaj z besedo, na katero se nanaša, tudi če ta ni enozložna).

Take neustrezne pisne variante so dostikra posledica jezikoslovne nemoči, ki ni mogla postaviti objektivnih kriterijev za tako ali drugačno pisavo. V veliki meri se tu maščuje slaba besedotvorna in frazeološka teorija. — To se kaže tudi pri dvojni normiranosti pisave (tj. skupaj ali narazen) zloženk tipa *avtocesta/avto cesta* ali *sivo zelen/sivozelen* in v nesistemski rešitvi pisanja besed tipa *vikend hiša — brucmajor, Josip-dol, Slovenijales* (Toporišič, 1966₂, 1971₂; Rigler, 1971—1972). V dejanski pisni praksi to pestrost poživljajo še primeri zloženk tipa *literarno-zgodovinski/literarno zgodovinski* iz podstave *literarna zgodovina* (normirano le prvo).

2.3.1 Še drug, vendar podoben problem, ki kaže neenotno normiranost, so poimenovanja tipa *c-mol, C-dur* proti *C vitamin, A kategorija* ipd. Stilna enorodnost (ob hkratnem upoštevanju besedoslovnih meril) bi bila dosežena s poenotenjem pisave z vezajem med prvo (črkovno) in drugo (navadno) sestavino (tip *C-dur, C-vitamin*).

2.3.2 Zlasti v konkretni pisni praksi tudi še ni potrebne enotnosti v pisavi zloženek, nastalih iz priredne besedne zveze: piše se, proti pravilom, pogosto *kulturnoprosvetni* nam. *kulturno-prosuetni, avto moto* nam. *avto-moto* ipd. Vir, iz katerega se vnaša to neupoštevanje norme, so primeri, ki jih je glede na občutek za sestavljenost mogoče normativno pisati tako ali drugače, npr. *Avstro-Ogrska oz. Avstroogrška*.

2.2.3 Postavlja se vprašanje, zakaj je tu norma tako širokosrčna. Po avtorjevem mnenju bi dosegli večjo stilno ustreznost, ko bi norma zmanjšala število variant.

2.3.4 V novejšem času se (npr. v študentskem tisku) stilno izkorišča deljenje besed na koncu vrstice na neobičajnem mestu in brez ustreznega grafičnega znamenja. To večinoma učinkuje moteče, ima pa verjetno namero šokirati. Nasprotno se rabi vsaj v okviru sicer strnjeno pisane besede za pomensko zopetno aktualizacijo besedotvorno že demotiviranih sestavin, npr. *ne-umnost* »nonprudencia« proti *neumnost* »stultitia«.

2.4 Rob

2.4.0 Stilno se izkorišča tudi robna desna navpično nepremočrtna zaključnost tiskanega besedila: tako se skuša posnemati rokopisnost, manjša tehničnost. — Obojestranski rob večvrstičnega besedila se izjemoma izkorišča za moduliranje likov z besedili (*carmina figurata*), temu figurativno upodabljalnemu namenu lahko služi tudi samo črkovje ali ločila.

2.5 Smer pisanja

2.5.1 Stilno je, sicer izredno redko, izjemoma, izkoriščena tudi pisava od leve proti desni kot zrcalni odsev besedila, pisanega na isti strani tudi normalno od leve proti desni. Podobnim namenom služi tudi pisanje navpično, poševno ipd.

3 Morfematika

3.0 Stilno problematiko v okviru morfematike je najbolj smiselno obdelati po posameznih vrstah besednih morfemov od leve proti desni: tako bodo po vrsti obravnavane predpone, koreni, besedotvorne pripone in medpone, oblikotvorne pripone, končnice in nazadnje še t. i. prosti morfemi (prim. *na-sp-a-nčk-a-l-a se*). V zvezi z glagolskimi oblikami bo primerno govoriti še o glagolskih podstavah in osnovah (*naspančk-*, *naspančka-*), pri stopnjevanju še o podstavah (*nizk-*), pri vseh pregibnih besednih vrstah pa tudi o osnovah (*lip-*).

3.1 Variante predpon

3.1.0 Pri predponah je možnost stilnega vrednotenja najprej tam, kjer gre za sinonimnost ob isti podstavi (Toporišič, 1970₁: SJPT, 1969). Taki predponski pari so:

<i>a-/an-</i>	— <i>ne-</i>	: - <i>moralen</i> , - <i>organski</i>
<i>ante-</i>	— <i>pred-</i>	: - <i>diluvialen</i>
<i>anti-</i>	— <i>proti-</i>	: - <i>fašist</i> , - <i>pomlad</i>
<i>dis-</i>	— <i>ne-</i>	: - <i>proporcionalen</i>
<i>eks-</i>	— <i>raz-</i>	: - <i>kralj</i>
<i>in-/il-</i>	— <i>ne-</i>	: - <i>legalen</i>
<i>inter-</i>	— <i>med-</i>	: - <i>nacionalen</i>
<i>post-</i>	— <i>po-</i>	: - <i>diplomski</i>
<i>sub-</i>	— <i>pod-</i>	: - <i>diakon</i>
<i>super-</i>	— <i>nad-</i>	: - <i>struktura</i> , - <i>človek</i>
<i>se-</i>	— <i>z-/s-</i>	: - <i>gniti</i> , - <i>teči</i>
<i>iz-</i>	— <i>z-/s-</i>	: - <i>boljšati</i> , - <i>polniti</i>
<i>vz-</i>	— <i>z-/s-</i>	: - <i>višen</i> , - <i>podbuditi</i>
<i>pro-</i>	— <i>pre-</i>	: - <i>učiti</i> , - <i>sevati</i>
<i>raz-</i>	— <i>z-/s-</i>	: - <i>jeziti</i> , - <i>tresti</i>
<i>u-</i>	— <i>v-</i>	: - <i>besediti</i>

3.1.1 V skupini od *a-* do *super-* gre za nasprotje med t. i. domačimi in prevzetimi mednarodnimi predponami. Kakor se vidi že iz ponazoritve, se prevzete predpone rabijo predvsem pred prevzetimi podstavami, zelo redko pa vendarle tudi pred domačimi (*antipomlad*, *antidelec*, *ekskralj*, *superčlovek*...). V vseh navedenih primerih pa je prevzeto pripone

mogoče zamenjati z domačo. Vsaj potencialno možne so take zamenjave morda še v naslednjih primerih: *de-/raz-odorirati*, *hiper-/pre-senzibilen*, *trans-/nad-uran*, *trans-/preko-sibirski*, *ultra-/nad-violeten*.

Prevzetih predpon je v slovenskem knjižnem jeziku seveda še več, vendar jih v zelo mnogih primerih ni mogoče zamenjati z domačimi. Tako npr. ne gre *eks-/iz-komunicirati* ali *kon-/so-tekst*. Vezljivost domače predpone s prevzeto mednarodno podstavo je omejena na predpone s prostorsko-časovnim pomenom (*inter-*, *super-*, *sub-*, *ante-*, *post-*), nato s pomenom »ne, brez« (*a-/an*, *in-/il-*, *dis-*, *eks-*) in končno »proti«, potencialno še »čez/preko« (*hiper-*, *trans-*, *ultra-*). — Stilna vrednost takih dvojnic je različna (prim. zlasti potencialne primere), v glavnem pa je vendarle v okviru nasprotja specialno, izobrazensko proti navadnejše. Stilna vrednost s prevzeto predpono ob domači podstavi je prav tako različna, vendar se nagiba k večji zaznamovanosti (v smislu sprotne napravljenosti) kot sopomenska dvojnica z domačima predpono in podstavo (*ekskralj* — *razkralj* je morda izjema).

3.1.2 Predpone od *se-* do *raz-* so si v razmerju literarno (v smislu samo ali zlasti literarno) proti zlasti pogovorno (vendar še tudi pokrajinsko). Dvojici *pro-/pre-* tudi v zbornem jeziku deloma še konkurirata druga drugi pri posameznih leksemih, v glavnem po zaslugi jezikovnih kotičkarjev (in prevajalcev), ki na podlagi ljudskega govora spodnašajo v zbornem jeziku sicer na splošno že ustaljeno, včasih prav pomensko razločevalno razvrstitev teh predpon ob isti podstavi (*proučiti* — *preučiti*, *prodati* — *predati*, *pronikati* — *prenikati*). V sicer skromnem obsegu na terenu pridobivajoča predpona *pre-* ima ravno glede na doslej že utrjeno knjižno razvrstitev značaj ali knjižne inovacije (*preučiti*) ali pa ljudskosti, neknjižnosti (*predati*, tudi *predreti* v pomenu *prodati* oz. *prodreti*, npr. o tankih).

V primeru *raz-/z-jeziti* ipd. gre morda za dve različni tvorbi, z možno pomensko razliko. Tako tudi v več drugih primerih, ko sicer raznopomenske predpone ob kaki podstavi dajejo novemu izrazu precej bližek pomen. Precej primerov je tudi, ko je raba različnih predpon ob isti podstavi za izražanje istega pomena utemeljena pokrajinsko in s tem potencialno sredstvo za namerno (v praksi pa zlasti nenamerno) karakterizacijo po pokrajinski pripadnosti. Ta obširna tematika pa očitno zahteva posebno razpravo. (Toporišič, 1967; Lenček, 1966.)

3.1.3 Poseben problem je raba/neraba predpone *le-* pri kazalnih zaimkih, npr. *le-tak* proti *tak*. Predpona *le-* daje temu zaimku samo knjižni pridih (Toporišič, 1966).

3.2 Variante korenov

3.2.0 Variante korenov se zdi smotrno obravnavati le kot dele nad-enomorfemskih enot, tj. osnov v oblikoslovju in podstav v besedotvorju. Tu imamo vsega tri skupine alternacij: 1. pred oblikospreminevalnim morfemom: *Marko-ø Markot-a — Mark-a*; 2. pred oblikotvornim morfemom: *porod-iti — poraj-ati, globok-ø — globl-ji, pih-am — piš-em* in 3. pred besedotvornim morfemom: *babic-a — babič-in*.

3.2.1 V oblikospreminevalnih paradigmah nastajajo variante osnov, ki jih je mogoče stilno vrednotiti, na podlagi: 1. razvrstitve soglasniških fonemov na koncu osnove, npr. v rod. mn. [*báru/báru*] ali [*drávəl/drául/drául*]; 2. soobstajanja oblik, ki v bistvu pripadajo različnim razvojnim stopnjam jezika (dostikrat hkrati enakim sodobnemu stanju v kakem narečju), npr. *desák/dèsk*; 3. uveljavljanja slovenskih jezikovnih zakonitosti ob prevzetih besedah, npr. *Juno-/Junon-*, *Ceres-/Cerer-* v im. ed. ali *Mari-*, *Menela-* v vseh sklonih proti *Marij-* v rod. mn./dv. oz. *Menelaj-* v vseh sklonih; 4. razvojnega procesa osnovnega oblikoslovnega sistema, npr. *Kosit-a/Kosij-a*.

3.2.1.0 Variante korenov v zvezi z razvrstitvijo fonemov

3.2.1.0.0 V variantah na podlagi fonoloških dejstev prihaja na površje deloma različen fonološki narečni substrat (enozložna oblika tipa [*báru*] je v bistvu prekodiran zgodovinski enozložni [*báru*] ali narečni [*bárf*]), deloma pa se te dvojnice razodevajo kot refleksi dveh različnih razvojnih stopenj istega fonološkega tipa (tako npr. v primerih [*fil_m-/filəm-*]): oblika s polglasnikom je mlajša od oblike brez njega, za knjižni jezik dejansko še nedopustna. (Ta tip lahko obliko [*drául-*], na podlagi pred-samoglasniške variante osnove, tj. [*drául(j)-*], pa še nazaj pretvori v [*drávəl*]). S tipom [*filəm*] bi bila v knjižni jezik vpeljana oblika, ki bi bila na začetku nujno pokrajinsko obarvana, čeprav bi bilo s tem doseženo poenotenje nasproti takim neprevzetim osnovam (npr. /*séjam*/), ki pa imajo nasproti pogovornemu /*sejm*/ knjižni značaj.

3.2.1.1 Variante korenov na časovni in narečni podstavi

3.2.1.1.0 Variante tipa *desák/desk* (prim. še *vozál/vozel, vogál/vogel* — v veliki meri pa to velja tudi za pridevnike tipa *hladán/hladen*, tudi še *težák/težek*) imajo za posamezna področja slovenskega jezika vrednost starejšega proti mlajšemu, za druga pa so kot knjižne, zlasti leposlovne posebnosti proti stilno nevtralnimi oblikam (Toporišič, 1965₂).

3.2.1.1.1 Podobno je z variantami na podlagi alternacije široki proti ozki *e* ali *o*.

3.2.1.1.1.0 To nahajamo najprej pri samostalniških in pridevniških besedah, npr. v I. sklanjatvi *têt/tét*, le da so tu že skoraj čisto odmrle oblike z ozkim samoglasnikom (izjema sta le zelo pogostni *rók, nóg*, kjer je *rók, nóg* neologistično). — Kot pri samostalnikih I. sklanjatve opazamo umikanje alternacije na podlagi ozkega in širokega *o* ali *e* tudi pri samostalnikih srednjega spola, kjer gre za nasprotje med ed. in mn. (npr. *ókno* — *ókna/ókna*), redko še v mest. ed. (npr. *srêbru/srébru*); v množini je skoraj v celoti že uveljavljena varianta s širino. Primeri z ožino imajo bodisi prizvok zastarelosti ali zastarevanja. — Praktično popolnoma zastarele so vse ozke alternacije pri pridevniku (npr. *globôka/globóka, zelêna/zelêna*); tudi tu je zmagala, in je stilno nevtralna, le oblika s širokim samoglasnikom. — Pri vrstilnih števniki je danes nasprotje široki proti ozki naglašeni *e* ali *o* (*pêti/péti, ôsmi/ôsmi*) v stilnem razmerju nezborno proti zbornu, obenem pa s pokrajinsko tipiko.

3.2.1.1.1.1 Odpravljjanje samoglasniških alternacij v okviru iste paradigme in s tem ustvarjanje vsaj začasne dvojnosti samo določenih sklonskih oblik z različno stilno vrednostjo opazamo tudi pri samostalnikih moškega in sred. spola ter samostalnikih ž. spola II. sklanjatve: tipi *v žépu/žêpu, na môstu/móstu, v srêbru/srébru, v pêsti/pésti* (Toporišič, 1967₃, Rigler, 1956—1957). Varianta z ozkim samoglasnikom v tipu *žépu/žêpu* je praktično že v celoti zastarela, zelo že tudi varianta s širokim samoglasnikom v tipu *môstu/móstu* in *srêbru/srébru* (kjer pa se pri kakem leksemu široka varianta kar drži); ozka varianta v tipu *pésti/pésti* pa je redkejša, omejena na lekseme z manjšo pogostnostjo. — Na splošno se torej da reči, da je (razen v II. sklanjatvi) stilno zaznamovana tista varianta morfema, ki ima drugačen (seveda naglašeni) vokalizem kot v večini drugih sklonov oz. oblik.

3.2.1.1.1.2 Končno imamo dvojnice s širokim/ozkim *o* ali *e* v osnovah, ki imajo v im. in event. še v enako se glasečem tož. ed. kratka *o* ali *e*: *pokôpa/pokôpa, zéta/zêta*. — Tu tradicionalno distribucijo pri samostalnikih z *o* vznemirja zmagovita dvojnica z vokalizmom iz imenovalnika (širokim *o*). Razmerje *potôpa/potôpa* je kot starejše proti mlajšemu; prvo je hkrati pri večini leksemov edino zbornu, drugo pa pokrajinsko pogovorno. Tako težnjo opazamo pri leksemih z *è* v im. ed. precej redko (*zéta/zêta*).

3.2.1.1.1.3 Posebno premikanje v smeri od ožine k širini imamo pri sam. sr. spola, ki osnovo podaljšujejo z *-n-*; od takih dvojnic (*sléme/slême*) je prva že precej opuščena.

3.2.1.1.4 Prav tako je že ogrožena trdnost alternacije v zvezi s sicer oblikotvornim morfemom za opisni deležnik (prim. *plétel/plêtel*, *hrôpel/hrôpel*); oblika s širino je novejša, z ožino pa zveni že bolj starinsko (Tomšič, 1961—1962). K nastanku tega stanja je sicer lahko pomagal vpliv variantnih oblik brez zobnega zapornika (*plël — plêla*), ki ne pozna kvalitetne alternacije (mimogrede: oblike brez zobnega zapornika so danes stilno zaznamovane v smislu knjižne zastarelosti, tudi poetske, in pokrajinske narečnosti), toda kot kaže primer *hrôpel — hrôpla*, gre tu vendarle tudi za težnjo po odpravi samoglasniških alternacij v okviru iste paradigme.

3.2.1.1.2 Verjetno pod vplivom odpravljanja t. i. končniškega naglasnega tipa vdira v zborni govorni in brani jezik namesto nekončnega /ə/ široki e, npr. *têma*, *têmen* ipd. To je za zborni normo sprejemljivo samo pri manj pogostnih leksemih.

3.2.1.1.5 Variantnost na podlagi kratke in dolge osnove tipa *štor-i*: *štorov-i* je pri mnogih leksemih v razmerju stilno nevtrarno proti starinsko ali narečno. Po zaslugi rabe v pesmih, so nekatere dolge osnove dobile značaj poetičnosti (npr. *stolpovi* pri Kosovelu). — Seveda imamo tudi nasprotno primere: nevtrarno *sinovi* — narečno oz. zgodovinsko pesniško zaznamovano *sini* (Toporišič, 1965₁, 1967₆; Jakopin, 1968).

3.2.1.1.4 Pri pridevniških osnovah je stilistično variiranje med zbornostjo in nezbornostjo najti pri supletivnih osnovah za kategorijo določnost — nedoločnost: *mali — majhen*, *vêlik — vêliki*.

3.2.1.1.5 Tudi pri zaimku ni posebnih variant: osebnozaimenski orodniški varianti *men-/mán-* (*teb-/táb*, *seb-/sáb-*) sta pokrajinsko določeni, v zbornem jeziku pa je elitnejša oblika druga. — Nikalni zaimenski *nikdo* je v primeri z nevtralnimi *nihče* pokrajinsko obarvan.

3.2.1.1.6 Pri glagolu je v zvezi s pregibanjem s končnicami prav malo glasovnih alternacij osnove, praktično le pri t. i. krajši množini glagolov v nedoločniku na *-či* (*peče-jo — pekó-o*). Krajša 3. os. mn. je že sama na sebi stilno zvrstno zaznamovana (Toporišič, 1967₁; Lenčček, 1966; Jakopin, 1968). (V bistvu gre tu za menjavo glagolske pripone *e* z *o*.)

3.2.1.1.7 V skladu s splošno težnjo slov. knj. jezika, odpraviti kvantitetno alternacijo v kaki paradigmi, zlasti pa pri samoglasnikih *i* in *u*, je daljšanje osnov veleznika ali deležnika na *-l* pri mnogih govorečih, tudi z ljubljanskega področja, pa tudi v deležnikih na *-en*, *-eč* in *-oč*: *zaželên*, *kupovál*, *sedêč*, *vrôč*. To za sedaj še ni normativno priznано.

3.2.1.2 Variante korenov zaradi oblikoslovnega podomačevanja prevzetih besed

3.2.1.2.0 Dvojnice, do katerih prihaja zaradi vključevanja prevzetih besed v slovenski oblikoslovni sestavi (Toporišič, 1965₁, 1970₁, 1967₅, 1969₂; Ivić, 1968), so značilne za samostalnike I. in III. sklanjatve (*Juno-/Junon-*, *Livi-/Livij-*, *Tetis-/Tetid-*; *Kato-/Katon-*, *Menela-/Menelaj-*, *semafor-/semaforj-*). — Dvojnice pri besedah grško-rimskega izvora so si v razmerju nepopolno proti popolno prilagojeno slovenskemu oblikoslovnemu sistemu. Prva varianta od časa do časa postane modna in v skladu s tem znamenje klasične izobrazbene elitnosti (ali vsaj snobističnega pretendiranja nanjo). Druga (oblikoslovno čisto prilagojena slovenski jezikovni strukturi) je v vsakem primeru stilno nevtralna. — Nekaj je tudi primerov, ko kot alternativna osnova nastopa oblika hkrati s prvotno končnico: *argumentum-/argument-*, *tropus-/trop-*. Večinoma so take dvojnice v razmerju, kot smo ga označili za dvojnice tipa *Kato-/Katon-*, *ipd.* — Pri besedah rimskega izvora imamo še variantnost tipa *Vergilij-/Vergil-*. Strokovna raba v zadnjem času skuša spodrinuti splošnejšo varianto *Vergil-*.

3.2.1.2.1 Variantnost tipa *semafor-/semaforj-* (Jakopin, 1964₁; Toporišič, 1965₁) je utemeljena s težnjo knj. jezika, da bi vse večzložne osnove (razen tistih, ki so glagolniki) na *-r* prevedla v tip, ki osnovo na *-r* od rod. dalje (izjema je seveda imenovalniku enak tož.ed.) podaljšuje z *-j-*. Še z največjim uspehom se tej težnji upirajo samostalniki, prevzeti iz francoščine, z nemim *e* za *r* (prim. *Molière* — *Molièrja/Molièra*); varianta brez *j* je stilno že rahlo zaznamovana v smislu literarnosti. Enake oblike brez *j* iz osnov slovanskih jezikov (npr. srbohrvaščine: *Mostara*) zvenijo čisto nenormativno nasproti pravilnim z *j* (tj. *Mostarja*).

3.2.1.2.2 Na čisto drug način je vpliv neslovenskih oblikoslovnih norm prisoten v dvojicah tipa *Mark-/Markot-*, *Jož-/Jožat-*, event. tudi *Kosij-/Kosit-* (Urbančič, 1959—1960). Oblike osnove na *-t* so nastale iz naravne težnje po posplošitvi tudi zborni normiranega vzorca *Tone-/Tonet-*. V bistvu je šlo v rodilnikih *Marka/Markota*, *Joža/Jožata* za vrednost starejšega proti mlajšemu, zlasti pogovornemu (pri *Kosija/Kosita* gre za prvotno besedotvorno varianto); zborni predpis je to naravno nasprotje med zbornim in pogovornim (z majhno razliko v vrednostih med *Markota* in tudi *Jožata* na eni ter *Kosita* na drugi strani) zapletel. (Neknjizno je celo *Slugata/Slugeta*.) Tip *Kosija/Kosita* v smislu posebnega proti splošnemu je dal podlago za opozicijo med prevzetim *Ketteja* in neprevzetim *Toneta*; od tu je »podaljšek« osnove *-j-* prejel svojo vrednost pri osnovah na nagl. osnovna *a* in *o* ter na kakršnakoli *i* in *u* (*Zo-*

laj-a, alibi-ja, emu-ja), ki pa večinoma niso variantni in torej ne morejo biti presojudeni stilistično.

3.2.1.2.5 O stilističnosti pa spet lahko govorimo v primerih, ko sta pri imenih s končnim *-e* ali *-u* v im. ta dva samoglasnika tretirana ali kot končnica ali kot del osnove: *Alend-a/Alendej-a, Ceausesc-a/Ceause-scuj-a*. Za enkrat sta to stilistično skoraj prosti varianti, z večjo pogostnostjo osnove na *-j-*.

3.2.1.2.4 Pri lastnih imenih iz ruščine tipa *Krupskaja* je varianta *Krupskaj-* nenormirana, vendar dovolj pogosta, normirana pa *Krupsk-*.

3.2.2 Variante korenov/podstav v zvezi z oblikotvornimi obrazili

3.2.2.0 Alternacije podstave v zvezi z oblikotvornimi obrazili nahajamo le pri pridevnikih in prislovih (stopnjevanje), ter pri glagolu (tvorba vidskih parov in oblik).

3.2.2.0.0 Pri pridevniku ustvarja variante, ki so podložne stilni presoji, z ene strani uporaba stopnjevalnih priponskih obrazil *-ši* proti *-ji* (prim. *boljši — bolji*), z druge nasprotje med *-ši* ali *-ji* nasproti *-ejši* (prim. *starji — starejši*), s tretje pa prireditev prvotne pridevniške podstave z obrazili *-ek/-ak* in *-ok* (prim. *globlji — globokejši/globočji*).

3.2.2.0.0.1 Pred priponama *-ši* ali *-ji* izglasni soglasnik (soglasnika) osnovnika alternira po pravilih jotacije (Toporišič, 1965.). To pa je nasprotno težnji slovenskega jezika, da se premene osnove ali podstave v okviru katere koli paradigme odpravijo. Zaradi tega prihaja pri ne najbolj pogostnih besedah do zamenjave priponskega obrazila, npr. *slajši — sladkejši, mečji — mehkejši, starji — starejši, globlji/globočji — globokejši* ipd.

Te variante imajo različno stilno vrednost: tako je npr. *mečji* : *mehkejši, starji* : *starejši* v razmerju neknjižno (oz. knjižno staro) : knjižno (knjižno sodobno); *globlji* : *globokéjši/globočji* v ravno nasprotnem razmerju; *slajši — sladkejši* pa sta že bolj izenačena. — Včasih je tako variiranje tudi med priponskima obraziloma *-ši* in *-ji*, npr. *krajši, boljši* (sodobno knjižno) : *kračji, bolji* (staro, narečno). Nesodobne variante so večkrat zastareli avtorski poetizmi, npr. Prešernovi, Aškerčevi, ali pa dialektizmi.

3.2.2.0.1 Problematika stilne vrednosti variant podstave prislovov je bila deloma živa že pred precej globoko segajočim prenormiranjem primerniških prislovov s pridevniško podstavo v SP 1962, še bolj pa po tem posegu. Prej se je v glavnem tikala rabe te ali one stopnjevane pridevniške podstave za izpeljavo prislova (včasih, npr. *grše/grje*, hkrati

tudi priponskega obrazila — *dlje/dalj, raje/rajši*). Variante je ustvarjala težnja, da bi se prislovni primernik zmeraj bolj izvajal iz stopnjevanega pridevnika, ne pa neposredno iz prislovnega osnovnika s prislovnim stopnjevalnim obrazilom. Tako razumemo variante *grje/grše* kot starejše oblike proti mlajšim. To nasprotje se s stališča pogostnosti kaže kot manj pogostno proti bolj pogostnemu. SP 1962 je uvedel splošno variantnost obeh tipov, torej oblike kot (*naj*)*laže, ljubezniveje, huje, mehkeje* ... in (*naj*)*lažje, ljubeznivejše, hujše, mehkejše* ... Vendar to nista stilno prosti varianti, ampak je prva bolj samo knjižna in manj pogovorna, druga pa ravno narobe (Toporišič, 1966; Bajec, 1967).

3.2.2.0.2 Največ variant podstave je pri glagolu v zvezi s priponskimi/medponskimi obrazili za tvorbo vidskih parov in glagolskih oblik. Smiselno jih je obravnavati v naslednjih skupinah: 1. dovršnik — nedovršnik, 2. nedoločniška — sedanjiška osnova, 3. navadni/dolgi nedoločnik — pogovorni/kratki nedol., 4. nedoločnik — deležnik na *-n/-t*, 5. sedanjik — velelnik, 6. sedanjik — deležnik na *-č*.

3.2.2.0.2.0 Pri *nedovršniku* daje stilne dvojnice delno odpravljanje premen, nastalih po prevoju, palatalizaciji in jotaciji: *okopati* — *okopovati/okopavati/okapati*, *ogroziti* — *ogrožati/ogražati*, *iztegniti* — *iztezati/iztegati/iztegovati/iztegovati/iztezovati*, *zaseči* — *zasegati/zasegovati*, *doteči* — *dotekati* (odsotno *doticati*). Tu in tam je pri nedovršnikih, napravljenih iz dovršnikov na *-ati, -iti*, izgubljena ali se izgublja premena po prevoju (prim. samo narečno *okapati*, hiperkorektno *ogražati*, neobstajajoče *naprašati* ali *povzračati, pogaščati* ipd. nasproti dejanskim *naprošati, povzročati, zadoščati, pogoščati*). Redki ostanki s premeno po 3. palatalizaciji (*iztezati, zaprezati, dosežati* in analogno *iztezovati*) imajo že tudi alternativne dvojnice, pogosto celo bolj običajne, brez te premene, npr. *iztegovati, dosežati* (celo *zapregovati* bi bilo možno), ali pa so popolnoma iz rabe (*doticati*).

3.2.2.0.2.1 Premene podstave v zvezi z izbiro enega ali drugega tematičnega samoglasnika za tvorbo *sedanjiške osnove* so najpogostnejše pri glagolih na *-ati -em/-am* (npr. *pihati* — *pišem/piham*) in *-vati -jem/-am* (npr. *suhati* *sujem/suвам*), deloma še *-jati -jem/-jam* (npr. *lajati* — *lajem/lajam*). Praktično vsi glagoli na *-ot/-et-ati* (*migotati/trepetati*) imajo danes stilno že navadnejšo varianto sedanjiške podstave brez premene, torej *trepetam* (Lenček, 1966). Vendar je tudi varianta tipa *trepčem* stilno še precej nevtralna, čeprav v besedilih manj pogosta, in pogostnejša na določenem narečnem področju kot na drugem. Pri preostalih glagolih te vrste (Lenček, 1966) pa so variantne oblike na

-em in s premeno podstave po jotaciji razen izjemoma (npr. *gibljem*, *kapljem*) zastarele oz. narečne.

Od oblikotvornega obrazila za sedanjik -em oz. -jem je odvisna oblika sedanjiške podstave še v redkih primerih tipa *pluti* — *plujem/plovem* (tako še *rjuti*, *sluti*). Navadnejše oblike so s sed. podstavo na -oo- (pri *plovem* deluje še težnja za nezamenjavanje z glagolom *plujem*). — Podobno je s primeri tipa *pljuvati* — *pljuvam/pljujem*: tudi tu so zmeraj bolj v rabi oblike na -uv-; tako se jasno ločijo od glagolov kot *ku-jem* z nedoločnikom *kov-ati*. — Popolnoma izolirani sta dvojnici tipa *dobim* — *dobodem/dobom*; druga je neke vrste poetizem, velelnik *dobodi* pa se rabi tudi širše. Dvojnice, ki jih rojeva slovenski prevoj (prim. *starem/strem*, *ožamem/ožmem* proti *derem/drem* proti *umrjem/umrem* — tu je še vpliv različnega oblikotvornega obrazila, tj. -jem : -em), stilno niso enakovredne: navadnejše so *strem*, *ožmem*, *derem*, *umrem*.

V sedanjiku glagolov na -čem, -žem (z nedoločnikom na -či) je s spremembo priponskega samoglasnika za 3. os. mn. povezana depalatalizacijska premena č/k (*rečejo* — *reko*). Stilna vrednost pripada priponskemu obrazilu, ne premeni soglasnika (vendar *rečo* ali event. *strižo* dejansko ni možno).

3.2.2.0.2.2 Dvojnice, ki jih imamo v velelniku iz nekaterih sedanjiških podstav na podlagi nepremene korenskega samoglasnika (prim. *snamem* — *snamì*), so pokrajinsko narečno zaznamovane (prim. še *vzami*, *objami*, *verjami*) nasproti premenilnim kujižnim tipa *snêmi*. Če se premenjuje še sedanjik, imajo take velelniške dvojnice enako vrednost kot sedanjiške (*dri* : *deri*, vendar velelnika *umrji* ni).

Pač pa se pojavljajo dvojnice pri glagolih na -či -čem/-žem, in sicer v obliki samo pogovorne nepremenjene podstave nasproti zborni normirani premenjeni: *peči*, *streži* — *peci*, *strezi*. Starinsko pa zveni *pomozi* namesto supletivnega *pomagaj*. Osamljena taka primera zunaj glagolov na -či sta *gledi* (*povedi*) proti *glej* (*povej*); prvo je starinsko, poetično, drugo nevtrarno.

3.2.2.0.2.3 Pri deležniku/deležju na -č iz pogovornega jezika določenega zemljepisnega predela vdira v besedila, ki pretendirajo na zbornost, variantno glasovje nedoločniške podstave, npr. *pišoč* nam. *pišoč*. V tem se razodeva nevrastost deležnika/deležja v globino jezikovne zavesti.

3.2.2.0.2.4 Nedoločniške dvojnice tipa *najdit* (v govorni obliki večinoma *najdēt*) ali *narest* proti oblikam *najti*, *narediti* so v razmerju pogovornosti (prav pokrajinske pri *narest*) proti zbornosti.

Skoraj izključno v govornem jeziku (zlasti prostem, in še posebej pogovornem) se kaže vpliv t. i. kratkega nedoločnika tudi v korenskih variantah (kratki naglašeni samoglasnik) glagolov, ki imajo naglas na korenu neposredno pred obrazilom za nedoločnik: *ukrásti/ukràst, zaplêsti/zaplêst, zapíti/zapít* (SSKJ, 1970). Variante s kračino imajo pokrajinsko narečno podstavo. (To velja tudi za primere, ko se zaradi kratkega nedoločnika spremeni mesto naglasa: *peljáti/pêljat, nosíti/nôsit, sahníti/sáhnit*).

3.2.2.0.2.5 Kar za kratki nedoločnik, velja tudi za izrazito knjižni *n a m e n i l n i k* dovršnih glagolov, vendar ima tak kratkonedoločniški namenilnik tudi svojo varianto na podlagi dolgega nedoločnika brez *-i* (Toporišič, 1958—1959; SSKJ, 1970).

3.2.2.0.2.6 Variante v deležniku na *-n*, npr. *prilagojen/prilago-den, precejen/preceden, osramočen/osramoten, nakleščen/naklesten*, so v razmerju bolj navadno proti manj navadno, razen ko bi zaradi premene po jotaciji lahko prišlo do moteče ali neprimerne pomenske asociacije ((*na*)*kleščen* — (*na*)*klestiti, kleščiti*) ali negotovosti (*zagožen*). — Vsaj pogovorne variante imajo podstave deležnika na *-n* pri redkih glagolih, npr. *-nešen/nesen, zaželjen/zaželen*; podstave s spremeno po jotaciji so pogovorne, zlasti tip *-nešen* (vendar prim. splošno rabljeno *poraščen*).

3.2.2.0.2.7 Variantne oblike deležnika na *-l* *pletel, bodel* proti *plel, bol* so si v razmerju sodobne normiranosti proti pokrajinski in zgodovinski stilni zaznamovanosti. — Pokrajinskemu, npr. ljubljanskemu, pogovornemu jeziku ustrezajo deležniki tipa *najdel* nam. *našel*.

3.2.3 Variante podstav v zvezi z besedotvornimi priponskimi obrazili

3.2.3.0 Variant podstav v zvezi z besedotvornimi priponskimi obrazili je v slovenskem knj. jeziku sorazmerno veliko, vendar je le malo takih, ki bi bile dubletne. Najznačilnejši tovrstni primeri so pred manjšalnimi priponskimi obrazili *-ica, -ec, -ek, -ček*: *roka* — *ročica/rokica, breg* — *brežec/bregec, debeluh* — *debelušec/debeluhec, debeluh* — *debelušek/debeluhek, debeluh* — *debelušček/debeluhček*. Pred priponskim obrazilom *-in* se premenjuje alternativno izglasni *c* podstave, če pripada obrazilu *-ie-*, npr. *babica* — *babičin* proti *muca* — *mucin*. Nekaj primerov je druge vrste: tako so pri pridevnikih na *-ski* dvojnične oblike tipa *Hoče* — *hoški/hočki* ali *študent* — *študentski/študentovski*; pri priponskem obrazilu *-ov/-ev* so prav tako včasih dvojnice, npr. *bruc* — *brucov/brucev* oz. *Horac* — *Horacov/Horacev/Horačev*.

3.2.3.1 Variante ob priponskih obrazilih *-ic*, *-ek*, *-ec* imajo deloma pokrajinsko podlago, ustrezajo pa tudi razmerju manj splošno in manj ustaljeno proti splošno možno, pogosto sproti napravljeno.

3.2.3.2 Tip *hoški/hočki* ustreza razmerju knjižno proti pokrajinsko narečno (v zbornem jeziku je en sam pridevnik na *-čki*, namreč *kmečki*, ki pa je v paru s *kmetiški*, iz česar se je po vsej verjetnosti tudi razvil). Posebno v tvorbi iz slovenskih (deloma pa tudi drugih slovanskih) zemljepisnih imen dobiva knjižna oblika na *-ški* via facti konkurenta v oblikah na *-čki*. Po avtorjevem mnenju imajo v zbornem jeziku oblike na *-čki* stilno nevtralni status, če so posamostaljene (npr. *Goričko*), pridevniki pa se tvorijo iz podstav po splošnih pravilih knjižnega jezika. Potrditev za to so primeri tipa *zagrebški*, *dubrovnški*, *beograjski*, *karlovški* — ne *zagrebački*, *dubrovački*, *beogradski*, *karlovački*, torej tudi *hoški* ipd., kar je vse tvorjeno po zakonih slovenskega knjižnega jezika, ne pa mehanično prevzeto iz drugega jezika ali iz kakega narečja z drugačno podstavo alternacij, kot so značilne za knjižni jezik. Slovenski primeri tipa *hočki* imajo nujno pokrajinski značaj; *gorički* je zaradi nezamenjavanja z *goriški*.

3.2.3.3 Pri tipu *študentovski/študentski* gre po vsej verjetnosti za rabo različnih priponskih obrazil, le pri primerih kot *sinovski* (ki pa nima opozicije v *sinski*) bi bilo mogoče misliti na podstavo *sinov-* (prim. še *bogovski*).

3.2.3.4 Omahovanje (večkrat vsaj v smislu možnosti) imamo pri funkcionalno mehkem *c* ali pri osnovi na samoglasnik in *j* v zvezi s pripono *-ov/-ev* (SP, 1962; Toporišič, 1965₃). Tu je odpor proti pisni prilagoditvi izglasja slovenskim glasoslovnim zakonitostim (v nasprotju s prav takimi prilagoditvami pri priponskem obrazilu *-ski*) pripeljal do nenaravnega položaja: medtem ko se domače podstave na *c* (večinoma v nasprotju z navadnim občevalnim jezikom) premenjujejo po jotaciji (in potem za *č*, kakor tudi za *j*, dobivajo priponsko obrazilo *-ev*), pa se prevzete podstave, zlasti kadar njihov končni izglasni *c* ali *j* ni pisan s črko *c* ali *j*, ne premenjujejo tako (in nato tudi dobivajo pripono *-ov*), zaradi česar zvenijo enako kot domače pogovorne oblike oz. zgodovinske: *stric* — *stričev* proti *Horac* — *Horacov*, *Apulei* — *Apuleiov* kakor pogovorno in zgodovinsko *Primicov*, *Matejov*.

Zdi se, da bi bil najnaravnejši, strukturalni izhod iz teh zadreg v obliki z nealternirano podstavo, vendar s priponskim obrazilom *-ev*, torej *Horacev*, *Apuleiev*, in tako še *brucev* (če *Horáčev* ali *bručev* nikakor ne gre).

3.3 Variante oblikotvornih priponskih obrazil

3.3.0 Pri stopnjevanju daje variante, ki jih je mogoče stilno vrednotiti, z ene strani uporaba katerega izmed treh priponskih obrazil (tj. *-ši*, *-ji* in *-ejši*), z druge pa uporaba priponskega ali prislovnega obrazila (npr. *belejši* — *bolj bel*).

3.3.0.0 Variante na podlagi različnih priponskih obrazil imajo sedaj sodobno nevtralnno vrednost proti zastarelosti ali narečnosti, npr. *mehkejši*, *starejši*, *širši*, *slajši*, *globlji* — *mečji*, *starji*, *kračji*, *širji*, *sladkejši*, *globokejši/globočji*.

3.3.0.1 Stopnjevanje s priponskimi obrazili (Toporišič, 1969—1970; Urbančič, 1959—1960₁) je z opisnim stopnjevanjem s prislovi v razmerju omejenega proti splošnemu (SSKJ, 1970). V nepripravljenem (spontanem) govornem jeziku prislovno stopnjevanje lahko spodrine priponskega tudi pri leksemih, kjer je priponsko stopnjevanje bolj navadno od prislovnega (Toporišič, 1965₁). Spodrivanje priponskih obrazil *-ši* in *-ji* pospešuje splošna težnja v slov. knj. jeziku, da se čim bolj zmanjšajo premene v okviru kakršne koli paradigme (prim. *čistejši* nam. *čiščji* ali *bolj gluh* nam. *glušji*). (Ta težnja ustvarja tudi dvojnice pri deležniku na *-n* (npr. *prilagojen/prilagoden*) in pri manjšalnicah (npr. *ročica/rokica*).

3.3.0.2 Stopnjevanje s priponskim obrazilom *-ejši* pa zajema tudi kategorije, ki jih knjižna norma predvideva za stopnjevanje s prislovi (Bajec, 1967); to velja za deležnike na *-n/-t*, zlasti ko se rabijo kot pridevniki (tj. večinoma z rahlo premaknjenim pomenom nasproti glagolski podstavi), npr. *zapletenejši*, *komplciranejši*, *zvičejši*, ali za osamljene izraze za barve (*belejši*) (Toporišič, 1969—1970). Take tvorbe ima povprečna zavest o normah knjižnega jezika na podlagi nezadostno formuliranih pravil v naših slovnica, in se njih rabe tudi izogiba (včasih nepotrebno).

3.3.0.3 Problematika stopnjevalnih priponskih obrazil je obdelana že v zvezi z variantami podstave stopnjevanega prislova.

3.3.1 Glagolske pripone

3.3.1.0 Pri glagolu je najbolj živ problem glagolskih pripov (oz. vrstilcev) za tvorbo vidskih nedovršnih osnov, deloma še za izražanje prehodnosti.

3.3.1.0.0 Glagolom na *-am* se nedovršniki delajo bodisi z (že obravnavano v bistvu zastarelo in redko) samo premeno podstave (*okopam okúpam*), sicer pa s pripono *-va-*, dodano prvotni glagolski osnovi (*oko-*

pam → *okopavam*), ali pa z zamenjavo pripone *-a-* z *-uje-* (*okopam* → *okopujem*). Dvojnica tipa *okopavam/okopujem* je po Lenčkovem izpisu iz SP 1962 vsega 207 (Lenček, 1966) (ob 218 primerih tvorbe samo z *-ava-* in 137 primerih samo z *-ova-*). Stilna vrednost variant *-ova-/ava-* je večinoma v smislu novejša in narečno osrednje proti starejša in narečno bolj obrobno. V zbornem jeziku je varianta z *-ava-* dostikrat že zastarela. Konkretno ob vsakem leksemu to seveda lahko prikaže le slovar.

3.3.1.0.1 Pri glagolu na *-im (-iti)* se (spet po Lenčku, 1966) poleg nedovršnikov s pripono *-a-* (kjer je večina, tj. 500 primerov) in *-ova-* (500 primerov) navaja še 91 primerov z dvojnica *-a-/ova-*, a le 4 primeri z dvojnica *-ava-/ova-*. Dvojnice z *-ava-* teh glagolov so popolnoma zastarele in narečne (prim. *proučavam, dokupavam*). Od dvojnice *-a-/uje-* se zdi z majhno prednostjo za *-a-* večina primerov enakovrednih (prim. *zasajam/zasajujem, ohlajam/ohlajujem, usklajam/usklajujem, oznanjam/oznanjujem*). Včasih pa je varianta na *-a-* že zastarela, npr. *razločam, okrožam, osenčam, izčiščam, okrnjam, (nasičam), premražam, oglajam, razplojam, razkrapljam, okrepljam*, varianta na *-uje-* pa neologistična, npr. *razkropļujem, razplojujem, osvobojujem, sproščujem, pooblaščujem, prežarjujem* itd.

3.3.1.0.2 Glagoli na *-nem/-niti* imajo dvojnice *-a-/ova-* (26), *-ava/ova-* (8), *-a-/ava-/ova-* (6) in *-a-/ava-* (37), in sicer ob nedvojničnih *-a-* (104) in *-ava-* (4). Od teh dvojnice so pogosto nesodobne ali narečne zlasti tiste na *-ava-*, npr. *posipavam, posmihavam, nagibavam, zadržavam, pogrskavam, prekopicavam, odkrhavam, podpihavam, namigavam*. Ta pripونا včasih tudi kot edina zveni nekam trdo, npr. *odščipavam, razprhavam*; tu bi bile prav možne dvojnice na *-uje-*.

Dvojnice na *-a-* se zdijo nezanesljive v primerih, ko nedovršni par ni zavarovan pred mešanjem z nedovršnim predponskim glagolom, (eventualno s spremeno v podstavi), npr. *izdiham, potegam*, verjetno tudi *poklekam* (nasproti ev. *potezam*).

3.3.1.0.3 Glagoli na *-em -Cti* imajo redke dvojnice na *-a-/ava-*. Varianta z *-ava-* zveni že zastarelo ali narečno, npr. *potresavam, prezebam, ugnetavam, utepavam, ogrizavam*. Od preostalih možnosti je tista s pripono *-a-* običajnejša od tiste z *-ova-*, npr. *potresam/potresujem; ogrizam* ni mogoče, ampak le *ogrizujem*, narečno tudi *ogrizavam*.

3.3.1.0.4 Nedovršni pari glagolov na *-jem/-Vti* (prim. *zašiti zašijem*) so stilno zaznamovane tvorbe, prim. *nagnivam, poščivam, zašivam*; namesto njih se raje rabijo perifraze tipa *malo gnijem (ščipam, šivam)* ipd.; zdi se pa možna oblika na *-ava-*, npr. *podšivavam*.

3.3.1.1 Glagolska pripona *-a-* se v otroškem govoru odraslih, od tod potem tudi v govoru otrok samih, uporablja namesto pripone *-i-* vsaj ponekod v Sloveniji: prim. *nosam* nam. *nosim*.

3.3.1.2 O vrednosti alternativnih sedanjskih pripon tipa *kopam/kopljem* je bil že govor pri premenah podstave pod vplivom pripone *-e-* glagolov na *-ati*. Stilna vrednost glasovno premenjene variante podstave velja tudi za pripono *-e-* nasproti *-a-*. Stilno nezaznamovana oblika glagola *smejati se* je *smejem se*, posebnost pa *smejim se* in *smejam se*. Enako še *lajam*, *tajam* proti *lajem*, *tajem*.

3.3.1.3 Premene glagolske pripone v zvezi s t.i. kratko obliko 3. os. mn. (*-ejo/-o*, *-ijo/-e*, npr. *nesejo/neso*, *bijejo/bijo*, *pustijo/puste*) nimajo samostojne stilne vrednosti, ampak o njej hkrati odloča nasprotje med končnico *-jo* in *-ø*.

3.3.1.4 Dovolj pogosto je (zaradi redukcije nastala) govorna nevturalizacija glagolov na *-eti* in *-iti* pri isti podstavi, npr. *oživiti* — *oživeti*, v določenih oblikah; tako še *oživil* — *oživel*. (Možno je tudi mešanje med *bogatiti se* in *bogateti*, *oživeti* — *oživiti se*, in od tod deležnik na *-en oživiljen*.)

3.3.1.5 Ožje pokrajinsko zvenijo tudi glagolske osnove na *C-iti* namesto na *C-ø-ti*, npr. *naskubiti* nam. *naskubsti*. Iz osnove na *-i-* je seveda lahko razumljiv deležnik na *-n* s premeno izglasnega soglasnika po jotaciji (*oskubljen* nam. normiranega *oskuben*) (Bajec, 1967).

3.3.1.6 Alternacije priponskih obrazil za posamezne glagolske oblike

3.3.1.6.0 V nedoločniku ima oblikotvorno obrazilo *-ti* pogovorno varianto brez končnega *-i* (*nest*, *peč*, *delat*). Obrazilo *-ti* je na zahodnem jezikovnem območju občuteno kot izrazito samo knjižno, na severovzhodnem pa je tudi pogovorno. Pri glagolih na *-či* obstaja nižja pogovorna pokrajinska varianta na *-čti*, npr. *pečti* (v reduc. obliki *pečt*).

3.3.1.6.1 Nedoločnikovim oblikam na *-čti* ustrezajo vzporedni naimilniki na *-čt*, z isto stilno vrednostjo, kot jo imajo ustrezne nedoločnikove variante.

3.3.1.6.2 V pogovornem jeziku ima deležnik na *-l* v obliki za moški spol ed. za nenaglašene visokozborne *-ə/l*, *-il*, *-el* izgovorno varianto *-u* (SP, 1962; Toporišič, 1965₁), ki je sama pogovorna (njena pokrajinska komplementarna varianta je *-o* in celo *-a* (Ramovš, 1924).

3.3.1.6.3 Pri deležniku na *-n* je razen v vsaj že nakazanih primerih tipa *oskuben/oskubljen*, *zaželen/zaželjen*, *prenesen/prenešen*, *porasten/poraščen* ipd., kjer gre za variante zborna proti pogovorno (SSK J, 1970), še nekaj primerov, ki so v prosti stilni razvrstitvi, npr. *doživet/do-*

žioljen. Nekatere take oblike na *-en* (Lenček, 1966) so narečne, npr. *mleń, stren*, namesto *mlet, strt*. Podobna oblika, vendar z alternacijo podstave kot v sedanjiku, je *pšen* nam. *phan*.

3.3.1.6.4 Take dvojnice kot pri deležniku na *-n/-t* imamo še pri glagolniku (Lenček, 1966): namesto pričakovanega *trtje* je regularna zborna oblika *trenje, zrenje*; niso pa zborne oblike *drenje* ali *mleńje, žrenje* ipd.

3.3.1.6.5 Pri deležniku stanja imamo dvojnice (Lenček, 1966) s priponskima obraziloma *-(e)n/-t* oz. *-l-*. Dvojnična varianta na *-l-* je knjižno obarvana, na *-n* pa pogovorno oz. splošno občevalno: (*od*)*rastel*/*(od)**raščen, porasel/poraščen, ozebel/ozebljen, otekel/otečen, zatekel/zatečen, pretekel/pretečen, potemnel/potemnjen, ogorel/ogoren, osupel/osupnjen, crkel/crknjen, izbokel/izboknjen, zamrzel/zamrznjen, otrpel/otrpnjen, usahel/usahnjen, zmrzel/zmrznjen* (nar. *zmrznjen*)... Nekatere dvojnice ne *-en* pa niso knjižne: *zasopljen, obleden, ozeben*. Deležnik na *-en* glagolov na *-em -iti* je večkrat tudi v knjižnem jeziku bolj navaden kot na *-l* (npr. *crknjen, usahnjen*).

3.3.1.6.6 Pri deležju na *-ši* so redke dvojnice (Lenček, 1966) v razmerju knjižno — neknjižno (npr. *pozabivoši — pozabeljši*), pri drugih pa je oboje nekako enakovredno (*oprijemši/oprimši*). Na splošno so nekatere sploh zelo malo ali nič v rabi, npr. *prinesši, zagodši, otepši, zmevši, strši, prodavši* itd. Isto velja tudi za oblike na *-iv*, npr. *oprtivo, prihulivo, pustivo*, ki bi bile možne pač le še v frazeologemih.

3.3.1.6.7 Glagolska pripona za kratko 3. os. m.n. pri sedanjiku: *-o-* nam. *-e-* in *-e-* nam. *-i-* (*cveto, kriče*). Oblike s premenjeno glagolsko pripono se čutijo danes predvsem kot samo knjižne (Lenček, 1966) (le ponekod v narečjih so še žive, zlasti pri atemátskih glagolih, prim. *gredo*, kjer pa se občutijo kot končnice, prim. *gre-jo/gre-do*/nar. *gre-jò*). Večina v SP 1962 registriranih oblik na *-o* (in celo na *-e*) je sploh že malo v rabi (npr. *vleko, brijo, klijo, rijo, vpijo, čujo, bleđo, bredo, vedo* (= *vedejo*), *meto, pero, vzemo, snemo, vnemo* (pri zadnjih treh imamo tudi premeno samoglasnika (*vzamejo — vzemo*), *-dro, -pro, -zro, -pno, -žmo, -spo, hote/hte*). Prav nič več rabljene take oblike pa najdemo v 2. pol. 19. stol. pri Levstiku in njegovih privrženecih (Toporišič, 1967₁; 1967₂).

3.3.1.6.8 Pogovorno (Toporišič, 1970₂) tematični *-i-* v sedanjiku ali docela izgine (*nos-ø -mo -te ... -jo*) ali pa se vsaj reducira do stopnje polglasnika (*nos-əm -əš*). Enako je v velelniku. Pri ustreznem soglasniškem sklopu nastopajo znane premene podstave (*pretegan*). —

Izmed variant *doumi/doumej* je prva navadnejša. Oblike *pogledi, povedi* so v primerjavi z regularnimi *povej, (po)glej* starinske. Možna oblika *povedaj* je iz otroškega govora. Supletivna velelnika k sedanjiku *grem* sta *pojdi* in *idi*; drugi je severovzhodna pokrajinska varianta; v starejši literaturi lahko tudi s starinskim prizvokom.

3.3.1.6.9 Deležnik na *-č* ima malo variant: poleg obrazila *-oč* se rabi še *-eč* pri glagolu *dreti*; *dereč* je pesniška (Prešernova) raba (Toporišič, 1967). Oblika *čujec* se rabi poleg *čujoč*.

3.3.1.6.10 Deležje na *-e* je večinoma variantno z deležjem na *-č*, npr. *drhte/drhteč*. Mnoga taka deležja pa so za knjižno sodobno rabo dejansko že odmrta, npr. *čude, cede, drobe, goje* ipd.; od 47 oblik, izpisanih pri Lenčku iz SP 1962, jih je komaj kakih 20 še v večji rabi (*drhte, sede, strme, žde, grede, hote, spe, stoje, vede, leže, hrešče, ječe, kleče, beže, miže, molče, renče, smrče*). (Vsa so danes že prislovi načina.) Dodati bi bilo npr. še *smeje*. Živa je, sicer pa samo knjižna, oblika z obrazilom *-je*, dodanim nedoločniški glagolski osnovi, npr. *plesaje, meketaje, kupovaje* ... Oblika na podlagi sedanjiške osnove glagolov na *-ovati* (npr. *vzdihuje*) je zgodovinska (knjižna npr. iz 19. stol.), le izjemoma jo še kdo slovničarsko hiperkorektno rabi tudi še sedaj.

3.4 Variante besedotvornih priponskih obrazil

3.4.0 Pri obravnavi stilne vrednosti besedotvornih priponskih obrazil je treba seveda upoštevati ne le priponska obrazila sama, ampak tudi podstavo, kateri se dodajajo. Za primer pomenska kategorija »vršilec dejanja«: Stilno vrednost, npr. afektivno ipd., ima namreč včasih že podstava, medtem ko je priponsko obrazilo lahko stilno nevtralnno (prim. z ene strani *čenč-ač, bah-ač, nerg-ač, krič-ač* in z druge *nos-ač, dobaolj-ač, ber-ač*; ali *intrig-ant, zabaš-ant* proti *diplom-ant, demonstr-ant*. So pa seveda tudi priponska obrazila, ki so očitno stilno zaznamovana, in sicer nasproti ustreznim stilno nezaznamovanim: *smrd-uh, drem-ah, uč-enik, klepet-ulja, godrnj-alo* ... proti *vod-ja, jezd-ec, bra-lec, čuv-aj, gost-itelj, glos-ator, štud-ent* ... Stilna zaznamovanost takih izpeljank temelji na podlagi (vsaj potencialne) opozicijske izpeljanke ob isti podstavi s stilno nevtralnim priponskim obrazilom, kot npr.: *uč-enik — uč-itelj, govor-un — govor-eči, boks-ač — boks-ar*. Vsaj nekatera stilno zaznamovana priponska obrazila so družljiva le s pomensko ustreznimi podstavami, npr. prip. obrazilo *-ež*: *gul-, grab-, kink-, mrd-, der-, hlin-, motovil-* ipd. Prim. še za ž. spol: *čvek-a, prismod-a, kurb-a*. — Seveda pa se razna priponska obrazila iste kategorije ob isti podstavi uporab-

ljajo večinoma za izražanje pomenskih razlik, npr. *nos-ač* — *nos-ilec*, *govor-eči/govor-ec* — *govor-nik*.

V nadaljnem so obravnavana le stilno zaznamovana priponska obrazila za tvorbo posameznih besednih vrst, in sicer po posameznih pomenskih kategorijah (npr. vršilec dejanja (človek, naprava), rezultat dejanja ipd.) in glede na besednovrstno podstavo (glagolsko, pridevniško, samostalniško...).

3.4.1 Variante priponskih obrazil za izpeljavo samostalnikov

3.4.1.0 Ob glagolski podstavi

3.4.1.0.0 Vršilec dejanja: Največ stilno zaznamovanih priponskih obrazil je moškega spola, ženskega manj (tu niso upoštevana femin. modifikacijska obrazila kot *govor-un-ka* ali *jezik-avt-lja*), srednjega pa je eno samo. Primeri: *smerd-úh*, *drem-ávoh*, *govor-ún*, *godrnj-ávs*, *jezik-ávt*, *gúl-ež*, *uč-eník*; *cmér-da*, *klepet-úlja*, *smerd-éla*, *namig-úša*; *godrnj-álo*. Poimenovanja s temi obrazili imajo slabšalno vrednost, le *učenik* ima prizvok pridvignjenosti (svetopisemskost) oz. starinskosti (npr. raba pri Mencingerju).

Poseben primer je variantno priponsko obrazilo *-lec/-vec* (npr. *bral-ec/bravec*): stilno nevtralnno se sedaj uporablja *-lec*, medtem ko se *-vec* občuti umetno vsajeno inovacijsko s hkratnim prizvokom starinske ljudskosti (vendar v im. poknjžene s polglasnikom pred *c*) in eventualne starinske poetičnosti. Pač pa ima izraziti prizvok knjižnojezikovne nesodobnosti ali celo popolne nekultiviranosti izgovor *-lc-* (npr. *[brálca]*). — Kar je bilo povedano ob priponskem obrazilu *-lec/-vec*, velja tudi za pripone *-lk-*, *-lšk-*, *-lstv-* in za nadaljnje izpeljanke iz njih; zanaprej se z njimi ne bomo ukvarjali.

3.4.1.0.1 Pri imenih za orodja vršilce dejanja se delen nemir vnaša s poskusi, uveljaviti za določene naprave eno samo obrazilo tudi v primerih, ko je razvrstitev sopomenskih obrazil že utrjena (tako npr. *ses-alnik* zveni kot novotvorba, zlasti strokovna, nasproti ustaljenemu *ses-alec*).

3.4.1.0.2 Pri imenih dejanj so si priponska obrazila lahko v razmerju na določeno leksikalno podstavo vezanega, omejenega, deloma že izginjajočega nasproti splošnemu, vse bolj prevladujočemu, npr.: *mlač-ev/mlat-ev* — *m-lat-enje*, *bor-ba* — *borj-enje*, *sod-ba* — *soj-enje*, *blešč-oba* — *blešč-anje*, *mle-tev* — *mle-tje*. Nekaterne take dvojnice pa so stilno še enakovredne, npr. *grad-nja* — *graj-enje*. Morda gre sem tudi še zelo pogostni tip *abstrak-cija* — *abstrah-iranje*, *kompoz-icija* — *kompon-*

iranje. Na splošno pa se izpeljanke, ki nimajo obrazila *-n/-t-je* (večinoma zaznamujejo tudi rezultat glagolskega dejanja), ne občutijo dovolj jasno kot imena za dejanje. Isto obrazilo je pri dovršnih glagolskih podstavah večkrat edino možno, npr. *dogod-ek*, *izved-ba*, *proš-nja* (ne obstajajo *dogod-enje*, *proš-enje*, *izved/j-enje* ipd., pač pa *noš-nja* in *noš-enje*).

3.4.1.1 Ob pridevniški podstavi

3.4.1.1.0 Za kategorijo *nosilec lastnosti* je stilno zaznamovanih priponskih obrazil v primeri za pomen vršilca dejanja manj, na splošno pa spominjajo nanje: prim. slabšalno *črn-úh*, *grob-iján/modr-iján*, *čist-ún*, *grd-ávs./-ávš/ávž*. Nekak oslavljen slabšalni prizvok ima *-úh* v izpeljanki *debel-uh* (in za ženski spol *-uša*, *debel-uša*) ali *-če* v *bel-če* (kolikor tu ne gre za manjšalnico *belec + ce*). Skoraj že ljubkovalni pomen ima prip. obrazilo *-ko*, npr. *debel-ko*. V razmerju strokovne pridvignjenosti proti običajnosti so si dvojnice z obraziloma *-um* proti \emptyset , npr. *antiseptik-um* — *antiseptik*.

3.4.1.1.1 Pri imenih za *lastnost* daje glavne stilne variante nasprotje prevzeto proti domače, npr. *dekadenc-a*, *divergenc-a* proti *dekadentn-ost*, *divergentn-ost*, ali *komod-iteta*, *abnorm-iteta* proti *komodn-ost*, *abnormn-ost*, ali *monoton-ija* proti *monoton-ost*. Prevzeti tip je bolj samo knjižen, s prizvokom izobrazbene razkazovalnosti. V glavnem se umika iz rabe (pač pa se rabi kot nomen rei, tj. kot ime za stvari, ki so v zvezi z imenovano lastnostjo, npr. *dekadenca* kot posebna življenjskonazorna smer ipd.). — Podobno razmerje imamo še med priponskima obraziloma *-ija* in *-stvo*, npr. *barab-ija*, *bogat-ija* proti *barab-stvo*, *boga-stvo*.

Imena za lastnost, napravljena s preprosto konverzijo iz pridevnika, so z enakimi imeni, izpeljanimi z obrazilom *-ost* (prim. *bel-o*, *božansk-o*, proti *bel-ost*, *božansk-ost*), v razmerju večje ali manjše konkretnosti, splošnosti, eksplicitnosti; konverzijska imena se tudi rada rabijo kot poimenovanja za táko, v čemer se razodeva lastnost, izražena z imenom na *-ost*. V takem razmerju sta si tudi priponski obrazili *-ina* in *-ost*, npr. *bel-ina*, *bel-ost*. Nekatera sopomenska priponska obrazila se skušajo utrditi za zaznamovanje take pojmovne značilnosti glede na različne predmetnostne komplekse, npr.: *čist-ost* (npravna ipd.), *čist-oča* (higienična), *čist-ota* (npr. kemične pojavnosti), ali pa imajo prizvok zastarelosti, npr. *čist-oba* v paru s *čist-ost* (SSK J, 1970).

3.4.1.2 Ob samostalniški podstavi

3.4.1.2.0 Pri izpeljankah iz samostalnika se za besede s pomenom *nosilec predmetnega pomena* ob kaki podstavi rabita domače in

prevzeto priponsko obrazilo, npr. *košark-ar* — *košark-aš*. V večini primerov pa taka poslovenitev obrazila *-aš* ni mogoča, npr. *bomb-aš*, *nogomet-aš* (tu bi bil mogoč neologizem *nogometnik*, do česar pa ni prišlo).

3.4.1.2.1 Pri imenih kraja je teoretično možna varianta prevzetima priponskima obraziloma *-ija* in *-iteta* domače *-stvo*, npr. *kapitan-ija*, *admiral-iteta* — *kapitan-stvo*, *admiral-stvo* (*-stvo* je zelo pogosto priponsko obrazilo pri domačih podstavah za (približno) isti pomen, npr. *glavar-stvo*, *klepar-stvo*, ki pa še raje pomeni funkcijo ali obrt).

3.4.1.2.2 Pri imenih za prebivalce je neko omahovanje med prip. obraziloma *-an* in *-anec*, npr. *Američ-an* — *Amerik-anec*. Prva oblika je bolj samo knjižna. Vse polno pa je takih dvojnic za imena prebivalcev domačih naselbin, in sicer na podlagi nasprotja sodobno — zastarelo (prim. *Ljublj-an-čan* — *Ljublj-an-ec*) ali pa splošno knjižno proti pokrajinsko (npr. *Vrtojbec/Vrtojbc-an*, *Zaplanec*, *Dutovljanec*, *Vremčan*, *Britofčan* proti *Vrtojbenec*, *Zaplaninec*, *Dutovec*, *Špilarec*, *Britošnji* (Savnik, 1968).

3.4.1.2.2.0 Feminativi (priimkov), izpeljani s prip. obrazili za samostalnike, so zaznamovani pogovorno, v knjižnem jeziku pa tudi starinsko (prim. *Turšič-ka*, *Rogar-ica*, *Radman-ca*, *Brnk-ovka*, *Volk-ulja*, *Matič-ka*, *Bolt-ela* ipd.). Novodobni prizvok, ki pa se počasi izgublja, imajo feminativi na podlagi konvertiranega pridevnika, npr. (*Zofka*) *Kvedr-ova* (vendar imajo taka imena domačnostno pokrajinsko noto, ko so rabljena sama, npr. *Kajž-ova*, *Poljanč-eva* v Bohinju — taka so tudi imena za pripadnike m. spola kake hiše, torej *Kajž-ov*, *Poljanč-ev*). — Stilno se čutijo nekateri maskulinativi, npr. *kač-ák*.

3.4.1.2.3 Skupna imena imajo dostikrat nasprotje v množini svojega podstavnega samostalnika ali večbesednega poimenovanja, npr.: *de-ca*, *vojašč-ina*, *dlač-je*, *plot-ovje*, *član-stvo*, *jelen-jad*, *idiom-atika*, *kozmetika*, *hrast-ina* proti *otroci*, *vojaki*, *dlake*, *plotovi*, *člani*, *jeleni*, *idiomi*, *kozmetični preparati*, *hrastov gozd/les*. Tu gre za stilno razmerje običajnega, sprotnega poimenovanja proti neke vrste terminologizaciji (pri *deca* — *otroci* gre za pokrajinskost — splošna knjižnost).

3.4.1.2.4 Prip. obrazila za modificiranje sam. poimenovanj v smislu: manjšalnosti: *breg-ec*, *golob-ič*, *gumb-ek*, *stroj-ček*, *klop-ca*, *hiš-ica*, *bradavič-ka*, *deklet-ce*, *grozdj-iče*, *ust-eca*; ljubkovalne manjšalnosti: *brat-ec*, *fant-ič*, *Andrej-če*, *grob-ek*, *grad iček*, *sin-ček*, *deč-ko*; *rok-ca*, *krav-ica*, *sestr-ičica*, *devič-ka*, *žen-ička*, *mam-i*; *sonč-ece*, *jelen-če*, *jabolč-ko*, *deč-ica*; zaničevalne/ironič-

ne manjšalnosti: *član-čič, človeč-ek, far-ček; cigan-če; zaničevalnosti: berač-ón, nemč-úr, kmet-áos, bab-ež, bruc-úlja, kmetavs, bab-éla, bab-úra, človeč-e, bab-išče, krav-še* — vsa ta obrazila so že po definiciji čustveno zaznamovana. Stilno nevtravno nasprotje, zlasti manjšalno, imajo večkrat v večbesednih poimenovanjih po vzorcu *bregec/brežec — majhen breg, golobič — majhen/mlad golob, kmetavs — nerodni/neotesani človek, člančič — malopreden članek*, ipd. Naše puristično izročilo taka večbesedna poimenovanja navadno zavrača.

3.4.1.2.5 Pripionska obrazila pri zloženkah so redko dvojnična, npr. *lepomis-ø — lepomis-je* (Šolar, 1959-60₃).

3.4.1.2.6 Marsikatera izpeljanka za ime predmeta je v stilnem razmerju do zlasti pogovornega večbesednega poimenovanja, npr. *govej-ak — goveje blato, jesenov-ina — jesenov les/gozd, slovenšč-ina — slovenski jezik, bakren-ina* — (npr.) *bakrena posoda, vozn-ina — denar za vožnjo, balzamov-ec — balzamovo drevo, Prežihov-ina — domačija Prežihovih* ipd. To daje tem izpeljankam prizvok novotvorb, strokovnih ali publicističnih.

3.4.2 Variante pripionskih obrazil za izpeljavo pridevnikov

3.4.2.0 Ob samostalniški podstavi

3.4.2.0.0 Individualna svojina se ob samostalniški podstavi m. spola izraža s pripionskim obrazilom *-ov* (to ima v zbornem jeziku, če se podstava končuje na govorjene *c j č ž š* ali *dž*, komplementarno varianta *-ev*, prim. *brat-ov — mož-ev*). V občevalnem nezbornem jeziku je ta varianta navadno ohranjena le pri pogosteje rabljenih besedah, sicer pa se rabi le *-ov*, zlasti rado za *c* (*stric-ov*), ki bi se pred *-ev* moral premeniti s *č* (*strič-ev*). Pri podstavi *bruc-* je v rabi navadno le nezborna oblika svoj. pridevnika na *-ov* (*brucov*); zborna oblika bi bila *bruč-ev* (tako tudi *Horac Horáč-ev*), kar pa se ne govori; sprejemljiva pa je (kot že rečeno) oblika brez alternacije podstave po jotaciji, vendar s prip. obrazilom *-ev*, torej *brucev, Horacev* (analogno primerom *muca — muc-in* proti *Matica — Matič-in*).

Pri izpeljavi svojilnih pridevnikov iz podstav samostalnikov I. sklanjatve (*vojvoda, Krleža*) sta v navadni govorni rabi vsaj pri nekaterih primerih pripionski obrazili *-ov/-ev* in *-in* (*vojvodov/Krležev* in *vojvodin/Krležin*). Tvorba z *-ov/-ev* se smatra za stilno nevtravno, z *-in* pa za zaznamovano v smislu nesodobnosti ali tujosti.

3.4.2.0.1 Iz nekaterih podstav se pridevniki za izražanje splošne pripadnosti ali vrstnosti izpeljujejo bodisi s *-ski* ali z *-ov/-ev-ski* (Smrekar, 1969-70), npr. *študent-ski/študent-ovski*. Prip. obrazili sta

sicer načeloma komplementarni glede na soglasniško izglasje podstave (-ovski se rabi na mestih, ko bi zaradi -ski in spremljajoče ga obvezne premene izglasnega soglasniškega sklopa podstave (Jagodič, 1969-70) prišlo do identifikacijskih težav premenjene podstave, prim. *kongovski*, *balzacovski* proti *konški*, *balzaški*), v primerih tipa *študentski*/*študentovski* pa se dostikrat brez potrebe vsiljuje daljša oblika, deloma iz prizadevanja za zavarovanje slovenskih oblik nasproti srbohrvaškim. Beg pred identifikacijsko težavo premenjene podstave vodi včasih še do drugačnih variant: *Kong-o* — *kong-ovski*/*kong-oški*. Izpeljanke tipa *kongovski* iz publicističnega jezika težijo k nevtralnosti, oblike tipa *kongovski* pa lahko dobijo samo knjižni prizvok (prim. še *ameriški* — *amerikanski*). — Pri primerih tipa *cankarjanski*, *wagnerjanski*, *dürerjevski*, *carduccijevski* nasproti možnim *cankar-ski*, *wagner-ski*, *dürer-ski*, *carduccij-ski* gre lahko tudi za pomensko, ne samo stilno variantnost (*cankarjan-ec* → *cankarjanski*); *carduccijevski* nasproti *carduccijski* menda ohranja informacijo o podstavi m. spola (prim. *sanacij-ski* za ž. spol).

Konkurentni priponski obrazili za izražanje vrstnosti sta pri posameznih podstavah tudi *-ov* in *-in*, npr. *bresk-ov*/*bresk-in*, *češnj-ov*/*češnj-in*. Stilna nevtralnost se v splošni rabi nagiba zmeraj bolj k *-ov*/*-ev* in *-in*; prim. še *mačeh-ovski* — *mačeh-inski*. — Podoben primer je dvojica tipa *mater-in* — *mater-en*, npr. *jezik*: elitnejša in ustrežnejša varianta je druga, prim. *materni jezik*.

3.4.2.0.2 Svojevrstna stilna vrednost raste iz dvojnic pridevnikov s priponskimi obrazilnimi variantami *-en*/*-nat* (npr. *marmor-*), *-av*/*-ast* (npr. *lujnič-*), *-men*/*-en* (npr. *pis-*), *-ast*/*-av* (npr. *beb-*). Priponsko obrazilo *-en* je sicer bolj splošno, saj izraža le neko o d n o s n o s t s podstavo (*lés-en*, *mês-en*, *gózd-en*, *mármor-en*, *gróz-en*), medtem ko obrazila *-én* (*lesén*, *mesén*), *-nat* (*mes-nat*, *papir-nat*, *gozd-nat*), *-ovit* (*groz-ovit*, *hrib-ovit*) pomenijo s n o v, o b i l i c o, m e r o, p o d o b n o s t ipd.; vendar imamo primere, ko se splošna odnosnost izraža tudi s takimi specializiranimi priponskimi obrazili, npr. *marmor-nat*, *slam-nat*, *sen-en*, *pis-men* ipd. — Včasih tudi ni prave razmejitev med priponskima obraziloma *-av* in *-ast*, npr. *grb-av*, *grb-ast*.

V razmerju domač proti prevzet so dvojnice kot *kapric-ast*, *filistr-ski*, *bravur-en*, *antireligij-ski*, *arterij-ski* proti *kapric-iozen*, *filistr-ozen*, *bravur-ozen*, *antirelig-iozen*, *arter-iozen*. Pri terminih gre lahko za razmerje splošno proti ožje strokovno.

Starinsko knjižno oz. ozko strokovno je zaznamovanih veliko pridevnikov s prip. obrazilom *-ičen*, npr. *encikloped-ičen*,

akadem-ičen, diftong-ičen, diktator-ičen, hiperbol-ičen nasproti nevtralnim *enciklopedij-ski, akadem-ski/akademij-ski, difton-ški, diktator-ski, hipertrof-en*. — Pridevniki na *-ən, -in, -ski* se v občevalnem jeziku dostikrat rabijo promiscue, npr. *elektrotehniš-ki/elektrotehnič-en*, čeprav se oblikam na *-ski* navadno pripisuje moška podstava (*elektrotehnik*), na *-ən* pa ženska (*elektrotehnika*). Ta težnja daje tudi dvojice *slovníč-ni* proti *slovní-ški* (zadnje zastarelo).

3.4.2.1 Ob glagolski podstavi

3.4.2.1.0 Pri glagolskih pridevnikih je neko omahovanje v rabi priponskih obrazil s pomenom potencialnosti, npr. *nedosež-en/nedoseg-ljiv, neizbris-en/neizbris-ljiv, neizreč-èn/neizrek-ljiv/neizréč-en*. Priponsko obrazilo *-ən* se umika pred splošnim pogostim *-ljiv*.

3.4.2.1.1 Priponsko obrazilo *-elen* je nezborna (sicer vezano na nemško-francosko posredovanje takih besed), prim. *vizuelen* proti *vizualen*. To velja tudi za pridevnike ob drugačni podstavi: *virtuelen*.

3.4.2.2 Ob pridevniški podstavi

3.4.2.2.0 Pri izpeljankah iz pridevniških podstav so stilno zaznamovane tvorbe v smislu manjšalnosti oz. ljubkovalnosti z medpionskim obrazili *-ka-, -čka-, -ce/-ca-* oz. s priponskimi obrazili *-kan, -čkan, -cen*, npr.: *prid-ka-n, drob-čka-n, drob-ce-n* oz. *bel-čkan, čist-kan, debel-can*. Kot večalne so zaznamovane tvorbe z obrazili *-anski, -ovit*, npr. *groz-anski, groz-ovit, grom-ozanski*.

3.4.2.2.1 Stilno vrednost govornosti, in sicer v smislu čustvenosti, daje priponsko obrazilo *-šen* pri zaimku *tak-šen* (proti *tak*).

3.4.2.2.2 Priponska obrazila *-ən, -at* in *-ast* se rabijo tudi samo za enoumnejšo uvrstitev pridevniške besede med pridevnike (Bajec, 1952), prim. *molčeč/molčečen, oljen/oljnat, mat/matast, odveč/odvečen, napak/napačen, boječ/boječen*. Pri deležniški podstavi zvenijo nekako ljudsko, pri prislovnopridevniški pa že nevtralnno ali z rahlim knjižnim prizvokom. Pri dvojnicah tipa *gnus-en/-oben* gre sicer verjetno za različne podstave (*gnus-, gnusob-*), ker druga zveni bolj čustveno. Podobno pri *rod-en/-oviten, plod-en/-ovit*.

3.4.3 Variante priponskih obrazil za izpeljavo glagolov.

3.4.3.0 Ob glagolski podstavi.

3.4.3.0.0 Glagolske izpeljanke iz glagolske podstave so stilno zaznamovane, če so izpeljane z medpionskimi obrazili za: manjšalnost: *-k-, -čk-, -c-, -ic-, -inc-, -lj-, -ik-, -avk-*: *hlip-k-ati, poj-čk-ati, jok-c-ati, stop-ic-ati, krul-inc-ati, skak-lj-ati, bel-ik-ati se, strelj-avk-ati* (v vseh pri-

merih sledi glagolska pripona *-a-*); večalnost oz. slabilnost: *-ast-*, *-ih-*, *-uh-*, *-avh-*, *-oh-*, *-ič-*: *dirj-ast-iti*, *sop-ih-ati*, *drem-uh-ati*, *drem-avh-ati*, *drnj-oh-ati*, *hval-ič-iti* (poleg glag. pripone *-a-* možna tudi *-i-*).

3.4.3.1 Ob medmetni podstavi sprotne tvorbe navadno učinkujejo opazno: *hmkati*, *ahniti*, *ajsati* ipd.

3.4.4 Pripionska obrazila za izpeljavo prislovo v

3.4.4.0 Tvorbe z obrazilom *-oma* so v primerih iz samostalnika kot *trop-oma* ali *par-oma*, *uvod-oma* lahko občutene kot samo knjižne nasproti frazeološkim tudi pogovornim v *tropih*, v *parih*, v *uvodu* ipd. Od variant *-om/-oma* (tudi ob drugačnih podstavah) je navadnejša prva (*šiom/šioroma*). Izrazito knjižni značaj imajo za smernost/nesmernost rabljene variante tipa *dol/doli*; nezborno se za oba pomena rabi bodisi prva bodisi druga oblika (Bajec, 1967).

3.4.4.1 Za tvorbo načinovnega prislova se pri pridevniku na *-ski*, *-ški* in *-čki* alternativno rabita prip. obrazili *-o* in *-i*, npr. *slovensk-o/slovensk-i*; *-i* je že zastarel. V razmerju pogovornost proti knjižnost pa sta si tvorbi *po slovensko* — *slovensko* (npr. *govori*). V stilnem razmerju so si tudi tvorbe tipa *prv-ič/proi-krat* (in starinsko *provokrat*); širšo rabo ima varianta na *-ič*. — Namesto obrazila *-o* je običajnejše obrazilo *-aj* v *skoraj/skoro* (*skoro* je bolj papirnat).

3.4.4.2 Prislovi iz glagola z obrazili *-oma*, *-je*, *-ši* in *-iv* (prim. *otip-oma*, *prepeva-je*, *oprim-ši*, *sklon-iv*) imajo v glavnem knjižni prizvok, (dostikrat že zastareli, npr. *skloniv*), čeprav so nekateri razširjeni tudi zunaj knjižnega jezika (*vidoma*, *molče*, *igraje*).

3.5 Variante prostih morfemov

3.5.0 Besedotvorna je tudi vloga t.i. prostih morfemov (Toporišič, 1967₁). Zaimenska *ga* in *jo*, npr. *lomiti ga/lomiti jo*, načeloma tvorita čustveno obarvane glagole; stilno nevtralni pari so prvim navadno čisto drugi navadni glagoli ali pa frazeološki: *lomiti ga* = *noreti*, *motiti se* — *delati neumnosti*.

3.5.1 Druge vrste stilno zaznamovanost prinaša uporaba oz. neuporaba prostih morfemov *se*, *si*, kot npr. *jokati* — *jokati se*, *iztiriti* — *iztiriti se*, *sesti* — *usesti se*, *smučati* — *smučati se*, *misliti* — *misliti si*. Bolj ljudske so oblike *s se*, one druge pa so zlasti knjižne, ki pa se preko publicistične rabe približujejo stilno nezaznamovani splošnosti (npr. *smučati*) ali pa so jo že dosegle (npr. *sesti*). Tip *misliti si* je v primerih z *misliti* nekako bolj subjektiven, npr. *Mislil (si) je, da bo vendarle šlo*.

— Končno so primeri, pri katerih lahko alternirata *si* in *se*, npr. *upati si/se*, *premisлити si/se*, *opomoči si/se*, *prizadevati si/se*. SS 1964 meni, da je navadnejša raba s *si*, vendar to velja pač le za *prizadevati si*, kjer je *se* sploh komaj možno. Varianta s *si* nekako bolj poudarja individualnost dejanja kakor s *se*.

3.5.2 Variiranje predložnih prostih morfemov ob glagolu (npr. *razpravljati o/po*) — ti se večinoma uporabljajo predmetno rekijsko — je v standardnih priročnikih (Bajec, 1959; SS, 1964; Toporišič, 1967₁; Kopčavar, 1965) večinoma kvalificirano kot domače, normalno proti prevzeto, prepovedano ali vsaj odsvetovano. Prepovedani ali odsvetovani predložni prosti morfem je različnega izvora in stilne vrednosti: *od* v primerih kot *govoriti od soseda* (seveda namesto *o*) je kalk po nemščini, sicer razširjen tudi v ljudski govorici (v preteklosti pa tudi v knjižni). Te vrste prosti predložni morfemi so še *na*, *nad*, *okoli*, npr. *na tem mi je*, *jeziti se nad soseda*, *pogajati se okoli* — nam. *do česa biti*, *jeziti se na/čez koga*, *pogajati se za (ceno)*. Srbohrvaškega (ali rusko-srbohrvaškega) izvora, in torej značilni predvsem za publicistični jezik — od tod pa za govor manj izobraženega meščana oz. po imenitnosti hlastavega človeka sploh — so predložni prosti morfemi *na*, *po*, *v* v primerih kot *zainteresirati na*, *razpravljati po*, *dvomiti v* namesto *zainteresiran za*, *razpravljati o*, *dvomiti o*.

3.5.3 Problemska podskupina so predložni prosti morfemi v primerih, ko jih (podobno kot prosta morfema *se/si*) lahko tudi opustimo, oz. bolje — jih sploh ne uvedemo: *navaditi se česa/na kaj*, *nadaljevati kaj/s čim*, *varovati se česa/pred čim*, *prihraniti kaj/na čem*. Zlasti rodilniško nepredložno vezavnost izpodriva raznosklonska predložna. Stilna vrednost variante s predložnim prostim morfemom je v glavnem taka kot v primerih, ko en prosti predložni predmet alternira z drugim: nevtralnno *navaditi se na kaj* — publicistično *prelomiti s čim*, *končati s čim*, *izgubiti na časti* — nestandardno *varovati se pred kom*.

3.6 Variante končniških morfemov

3.6.0 Končnice so, kot znano, dveh vrst: t. i. sklonila, ki obenem kažejo tudi število in v veliki meri tudi spol (npr. *lip-a -e -i ...* ali *lep-ø -ega -emu ...*), in osebila, ki kažejo tudi število (npr. *dela-m -š -ø ...*). T. i. pregibala (prim. *delal-ø -a -o*) kažejo samo imenovalniški sklon (in obenem spol in število) in so enaka ustreznim sklonilom pridevniških besed. Po tem zaporedju bo tu obdelana tudi njihova event. stilna vrednost.

3.6.1 Sklonila

3.6.1.0 Variante sklonil I. sklanjatve

3.6.1.0.1 Stilno nevtralna sklonila te sklanjatve so: *-a -e -i -o -i -o* za ed., *-e -ø -am -e -ah -amī* za mn. in *-i* mn. *-ama* za dvojino (vzorec *líp-a*). Edninske končnice *-a -o -o* so v komplementarni leksikalni razvrstitvi z *-ø -ø -ijo* pri samostalnikih na *-tev* (*molitev--ø -ø -ijo*) (Toporišič, 1970 — 1971), pri manjšem številu osnov, derivacijsko nemotiviranih z glagolsko podstavo, pa v prosti, torej potencialno stilistični razvrstitvi (*bukva/bukev, bukvo/bukev, bukvo/bukvijo*). Manj običajna končniška varianta je tu navadno *-a -o -o* (*bukva*), lahko pa je tudi *-ø -ø -ijo* (*smokev*). Pokrajinsko narečne so oblike na *-a* iz glagolske podstave (*bratva*).

3.6.1.0.2 Pri samostalnikih m. spola te sklanjatve so vse končnice (razen za im. ed.) v alternaciji s končnicami III. sklanjatve (prim. *vojvod-a -e/-a -i/-u...*). Oba tipa sklanjatve nista enakovredna: pri zelo živem *delovodja* so navadnejše končnice I. sklanjatve, pri *sluga* ali *vojvoda* morda niti ne.

3.6.1.0.3 V im. ed. je varianta s končnico *-ø* namesto *-a* (spremlja jo navadno še premenjena osnova) pri lastnih imenih stilno zaznamovana v smislu posebnega proti navadnemu (Toporišič, 1972₁): *Juno-ø, Ceres-ø, Artemis-ø, Salamis-ø* proti *Junon-a, Cerer-a, Artemid-a, Salamin-a*. Tako je večinoma omejeno na klasična lastna imena. Isto velja tudi za variante im. končnice *-e* in *-o* proti *-a*, npr. *Niob-e/-a, Kli-o/-a*.

3.6.1.0.4 Nekatera imena omahujejo med sklanjatvijo s končnicami *-ø* (v navadni terminologiji t. i. nesklonljiva imena) in navadnimi končnicami, vendar navadno s končnico *-ø* ali (vsaj nemim) *-e* v im. ed., npr. *Tagespost-ø -ø/-e -ø/-i...*, *Inge-ø/Ing-e -ø/-e -ø/-i...* To velja npr. še za francoska imena na nemi *e* ali poglasnik (*Marguerite*) in angleška na soglasnik (npr. *Susan-ø -ø/-e -ø/-i...*). Običajne glasovne končnice so vendar manj pogostne.

3.6.1.0.5 Končnica *-é* kot varianta *-i* za im./tož. dv. (Toporišič, 1965₁) je starinska pokrajinska varianta (prim. *roké/róki*), nenaglašen *-e* nam. *-i* (prim. *dve hiše*) pa neknjižna pluralizacija (Jakopin, 1966).

3.6.1.0.6 Končno imamo stilno zaznamovano (večinoma s samo knjižnim prizvokom) končniško varianto za rod. mn. (dv.) *-á* (Toporišič, 1965₁) nasproti *-ø* (prim. *vodá — vod*) izjemoma tudi pri več kot enozložni osnovi (*deželá*); isto vrednost ima *-í* v *besedí*. Končnica *-á* se drži npr. v frazeologemu *dan žená*.

3.6.1.0.7 Končnice *-é -ó -ó* v ed. in *-é* v mn. imajo pogostejše variante s kratkim ustreznim samoglasnikom.

3.6.1.1 Variante sklonil II. sklanjatve

3.6.1.1.0 Osnovna končniška tipa te sklanjatve sta *-ø -i -i -ø -i -jo* za ed., *-i -i -im -i -ih -mi* za mn. in *-i* mn. *-ma* za dv. (vzorec *perut-ø*) oziroma *-ø -i -i -ø -i -jó* za ed., *-i -i -ém -i -éh -mí* za mn. ter *-i* mn. *-éma* za dv. (vzorec *stvár-ø*).

3.6.1.1.1 Tu sta dvojnici v daj. or. dv.: *perut-ma/-ima* (Urbančič, 1965); prva je vzdrževana s podporo zborne normiranosti, druga je tudi pogovorna. — Leksikalno vezane so dvojnice s končnicami bodisi t. i. nepremičnega bodisi mešanega naglasnega tipa, npr. *obrt-i -i* proti *obrt -i -i*. To se ustaljuje tako, da se zmeraj bolj uveljavljajo končnice osnovnega tipa.

3.6.1.2 Variante sklonil III. sklanjatve

3.6.1.2.0 V tej sklanjatvi imamo prav tako dva osnovna končniška tipa: *-ø -a -u I/R -u -om* za ed., *-i -ov- om -e -ih -i* za mn. in *-a* mn. *-oma* za dv. (vzorec *korák-ø*) oziroma *-ø -á -u I/R -u -om* za ed., *-jé -ø -ém -é -éh -mí* za mn. in *-á* mn. *-éma* za dv. (vzorec *zob-ø*).

3.6.1.2.1 Sorazmerno veliko je v im. (in enako se glasečem tož.) ed. leksikalno vezanih stilno nevtralnih variant (Toporišič, 1969₂, 1972₁), npr. *Mark-o*, *final-e*, *Ceausesc-u* (in že obravnavani *delovodj-a*). Grško-rimska lastna imena (redko tudi občna) pa imajo stilne variante imenovalniških končnic (z vrednostjo, definirano pri ustreznih variantah osnov): *Tened-os/-ø*, *Tacit-us/-ø*, *Darei-os/-ø*, *Menela-os/-ø*, *Temistokl-es/-ø*, *Martial-is/-ø*, *Avgi-as/-ø*, *Leonid-as/-ø*, *Tarent-um/-ø* — *trop-us/-ø*, *spektr-um/-ø*, *cikl-us/ø* (seveda z ustrezno adaptacijo podomačenih imenovalnikov in nanje se naslanjajočih nadaljnjih oblik slovenskemu fonološkemu in oblikoslovnemu sistemu: *Darej-ø*, *Temistokel-ø*, *Avgij-ø*).

3.6.1.2.2 Od predhodnega soglasnika odvisne, torej komplementarne variante končnic, ki se začenjajo z *o* (tj. *-em -ev -ema* nam. *-om -ov -oma*), so večinoma samo zborne, medtem ko pogovorno in tudi za določeno zgodovinsko obdobje tega ni. Napačna interpretacija glasovne podobe osnove besed, pri katerih v latinščini ali grščini tematični samoglasnik zadeva neposredno ob samoglasniško izglasje osnove (in kar se pri nas adaptira tako, da se osnovi doda *j*, tako da se končuje na soglasnik, prim. *Menela-os* — *Menelaj-*), je slov. knj. jeziku prinesla dvakrat posebno zaznamovane končniške variante za sklone, ki se začenjajo z *o*, npr. *Menela-om -ov -oma* (enako še *Avgi-om* in celo *Darei-om*)

proti normalnim podomačenim *Menelaj-em*, *Avgij-em* in *Darej-em*. Tako so variantne *-om -ov*, *-oma* kot samo knj. oblike dejansko izenačene z že obravnavanimi pogovornimi (*stric-om*), ki za normo niso sprejemljive. To je potem preneseno še na osnove z izglasjem na govorjeni *-c*, *-j*, *-č*, *-ž*, *-š* in *-dž*, npr. *Franzom*. Po čudni logiki je torej varianta končnic *-om -ov -oma* odvisna celo od črkovnega zapisa glasu, za katerim se o premenjuje z *e* (npr. prosti varianti *Franz-om/-em*, z obojnim izgovorom).

3.6.1.2.3 Samo pisne variante končnic položajnih variant *-em -ev -ema* imamo končno za nemimi soglasniki, npr. *Ribot-om* za govorjeno /ri-bójem/. Ta neenotnost (Toporišič, 1965₃) se v zadnjem času vendarle odpravlja z vedno doslednejšo uporabo variante *-em* za vsemi govorjenimi soglasniki, ki to dopuščajo (izjema je *-j-* za nemim soglasnikom, čeprav tudi tu ne bi bilo nemogoče pisati kar *Ribotem*).

3.6.1.2.4 Sicer je v III. sklanjatvi še nekaj stilno zaznamovanih končniških alomorfov prvega sklanjatvenega vzorca:

1. V r o d. e d. *-ú* (Toporišič, 1965₁; 1965₂), npr. *sin-ú*. Ta narečno že tako samo pokrajinsko omejena končnica se v knjižnem jeziku počasi umika, zato ima pri mnogih leksemih prizvok zastarelosti (oz. poetičnosti).

2. V d a j. i n m e s t. e d. je *-i*, npr. *k očeti/pri očeti*, v knjižnem jeziku poetizem s prizvokom literarne zastarelosti in pokrajinske ljudskosti.

3. V o r. e d. je končnica *-em* za funkcionalno nemehkim soglasnikom besede *dan* (torej *dnem*) omejena na frazeološke zveze (npr. z *dnem*).

4. V i m. m n. je pri mnogih leksemih alomorf *-je* stilno zaznamovan (Toporišič, 1965₂) v smislu starinskosti (prim. *Celjanje*, *snopje*), zlasti tudi pod naglasom, npr. *volcjé*, *tatjé* (z rod. *tatov-ø*, *volkóv-ø* in daj. *tatov-om*...). Raba končnice *-je* nazaduje, prim. *škofje*; *filozofje*, *študentje* (Toporišič, 1965₁).

5. V r o d. m n. alomorf *-ø* pogovorno dobiva tudi pri še preostalih leksemih konkurentno običajno končnico (prim. *kónj*, *otrók* — *konjev*, *otrokov*); pri drugih takih besedah je ta končnica sploh že prevladala (npr. *penezov*, *psov*, *loncev*). — Končnica *-i* ob kratki obliki osnove leksema *dan* je prosta varianta, npr. *teh dni/dnevov*.

6. V t o ž. m n. je *-i* v rabi le še izjemoma: pri *dan* v zvezi s števnikami (npr. *tri dni* proti *dneve* in *dneve*), kot starinska varianta pa pri besedi *vol* (»par volov«), npr. *prodati voli*. Frazeološko vezano je *v gosti iti*.

7. V mest. m n. se pri samostalnikih prvega sklanjatvenega tipa pojavlja končnica drugega (-éh nam. -ih). Nekaj takih primerov je sicer frazeologiziranih (*stavbe na koleh, pri obeh konceh*), ali v krajevnih imenih (*na Vrreh*), preostalo pa se rabi večinoma le še kot poetizem ali arhaizem (*doleh, stoleh...*); -éh se rabi enako tudi namesto (Toporišič, 1965₁) -ovih (*grobéh/grobvih*).

8. V o r. m n. je s končnico -mí enako kot v mestniku mn. z -eh (Toporišič, 1965_{1,2}); -mi pa zveni le starinsko ali narečno: *volmi, brodmí, mostmi* (tudi tu torej tudi namesto končaja -ovi).

3.6.1.2.5 Drugi sklanjatveni vzorec III. sklanjatve (*zob*) ima le redke variante, povezane z daljšanjem osnove z -ov- (nekakim indikatorjem neednine): *voz-jé — voz-ov-i*. Prvo je zmeraj manj v rabi. — Posebne končnice besede *dan* ob nepodaljšani osnovi (rod. *dn-e*, or. -ém; rod. -í, daj. -ém, tož. -í, mest. -éh) se rabijo le v stalnih besednih zvezah (*za dne, z dnem, tistih dni, tri dni, v treh dneh*) ali pa so že kot stilne nevsakdanjosti (*k tem dnem, s tema dnema*).

3.6.1.2.6 Sistem končnic prvega sklanjatvenega vzorca je stilno zaznamovan pri osnovah drugega sklanjatvenega vzorca, npr. *lasí, siní* nam. *lasje, sinovi* (Toporišič, 1965₂); tako tudi pri samo v množini drugačnih *grobvi* (namreč *gróbi*).

3.6.1.3 Variante sklonil IV. sklanjatve

3.6.1.3.0 V tej sklanjatvi je le malo knjižnih alomorfni končnic, v nezbornem občevalnem jeziku pa knjižne končnice v precejšnji meri spodrina ali III. ali I. sklanjatev (prim. *dva stanovanja, lep oken, dva dna* — ali *plučam, pljučami/pljučmi*), kar knjižnim besedilom navadno daje stilno oznako slabe pismenosti. Nekaj moških končnic pa je vendarle spodrinilo prvotne srednje tudi v knjižnem jeziku: prim. *dnov* proti zastarelemu *dan, dva dna* (Toporišič, 1965₁) ali sploh alternativno premeno sklanjatve pri *blago* v mn. (*blaga/blagovi*).

3.6.1.3.1 Posebnost, zlasti pogovorna, je končnica tož. ed. enaka rodilniški pri samostalnikih tipa *dekle*, npr. *tega dekleta sem že videl* (Urbančič, 1959-60₂). Verjetno gre tu za izražanje kategorije živosti tudi pri samostalnikih, ki je sicer zaradi pripadnosti določeni sklanjatvi ne poznajo (prim. podobno iz »otroškega« govora: *boš papal mleka*). — Pri Prešernu npr. najdemo v rodilniku mn. besede *sonce* končnico -ov (*Vrh sonca soncov sije cela čeda*); tu gre po vsej verjetnosti za tako poživitev, tokrat iz umetnostnih razlogov (personifikacija).

3.6.1.3.2 Za mest. obliki tipa *senc-ih/éh* velja kot za enake moške *stô-ih/éh*; od orod. *tlémi/-í* pa je prvo menda pogostnejše kot drugo.

3.6.4.1 Variante sklonil samostalniških zaimkov

3.6.1.4.0 Pri osebnih zaimkih sta končniški varianti *-ej/-i* v daj./mest. edninske oblike ž. spola (*njej/nji*) v razmerju navadnejše proti redkejši, knjižno obarvano, v im./tož. dv. oblike za ž. in s. spol pa *-e* in *-i* (*oné/óni*) v razmerju manj pogostno proti pogostnejši. Iz pogo- vornega jezika vdira v zbornega mest. enak daj. ed., npr. *pri njemu* kot *k njemu* (to velja tudi za vse druge sam. zaimke). — Or. variantni konč- nici *-ój/-o* sta vezani na premenjeno osnovo, ob isti osnovi pa alternira splošno *-ój* s posebnim, event. pesniškim *-ó* (*menoj/meno*) (Jakopin, 1968).

V tož. mn. se rabita končnici *-e* in *-ih* (*nje, njih*); prva je zastarela. V predložni rabi elitne zborne navezne oblike delno že spodrivajo na- vadne, prim. *obme* — *ob mene/ ob me*, še zlasti v dvojini (*ob nju*) in sploh v manj pogostnih zvezah (npr. *pod nju*). Končnica za srednji spol ed. je spodrinjena z moško: *obenj* nam. starinskega *obnje*.

V mest. se v dvojini tolerira končnica, enaka dajalniku, npr. *pri nama*, ne pa tudi v množini (*pri nam* je pogovorna varianta tudi regu- larne oblike *pri nas*). Mestniški varianti *pri naju/nama* sta v razmerju pogostejše, splošnejše proti redkejši rabljeno. V rod. dv. so za 3. os. v rabi končnice *-iju, -u* in *-ih* (*njiju, nju, njih*). Prvi obliki sta bolj knjižni (po- govorna varianta je *njih dveh*), najbolj papirnata je oblika *nju*. — Im. dv. ž. spola je *ónidvé* ali *onédvé*: običajnejše je prvo (prosto govorno celo *ónidvé*, torej s kazalnim zaimkom pred *-dve*).

3.6.1.4.1 Vprašalni zaimek *kaj* ima pogovorno frazeološko va- rianto za mest. (prim. *po čim so jabolka*); to je vendar samo pokrajinsko. Pogovorno, zlasti čustveno, zveni v tož. *kogá* nam. *kaj*.

3.6.1.4.2 Oziralni zaimki, kolikor so oblikoslovno različni od vprašalnih, so v glavnem osrednja in zahodna slovenska značilnost, zato dobivajo na vzhodnih področjih konkurentne oblike, enake vprašalnim zaimkom, npr. *Kdo laže, ta krade, Koga je kača pičila, se boji zvite vrte*; take oblike so neknjižne.

3.6.1.5 Variante sklonil pridevniške besede

3.6.1.5.0 Pridevnik v knjižni normi nima končniških prostih variant, le v im./tož. ed. je zmeraj naglašeni *-é*, za ž. in s. spol (*mladé ženi/dekleti*) stilno zaznamovan v smislu v glavnem že odmrle oz. samo še pretekle danosti (Toporišič, 1956₂; SSKJ, 1970). Pokrajinsko je v navadnem občevalnem jeziku ogrožena komplementarna alomorfnost končnic *-o/-e* za im./tož. s. spola, npr. *svežo* namesto *sveže*.

Pridevnik *žal*, ki nastopa v glavnem samo v frazeološki zvezi, pri sklanjanju poleg navadnih glasovnih končnic alternativno uporablja tudi

ničte (npr. *žal beseda*, *žal besede* ... proti *žala beseda*, *-e -e* ...). Ničte končnice se sicer uporabljajo pri konverzijskih pridevniških besedah (npr. *bomba/poceni blago*, *bomba/poceni blaga*) in pri več ali manj mlajših prevzetih pridevnikih (*šik/fajn/seksi dekle*, *-eta* ...). Pokrajinske občevalne variante so glasovne končnice vsaj pri nekaterih takih leksemih, npr. *fajno dekle*, *-ega -eta*.

3.6.1.5.1 Pač pa je pri števnih pridevnikih alternacija glasovnih in ničtih končnic dokaj pogost pojav: v zbornem jeziku dopustne so take dvojnice pri glavnih števnikih od *pet* dalje, zlasti še pri *sto* in *tisoč*: *s petimi/stotimi/tisočimi vojaki* — *s pet/sto/tisoč vojaki*; še bolj velja to za ločilne števnik s prav tako brezkončniškim imenovalnikom: *z dvoje/petero delavci* proti manj običajnemu in manj jasnemu *z dvojima delavcema*. Glasovne končnice pri glavnih števnikih (razen pri *sto* in *tisoč*) so danes vendar še običajnejše od neglasovnih, pri ločilnih pa ne. — Števniki v samostalniški rabi se seveda sklanja: *s petimi je prišel* (nemogoče *s pet je prišel*). Za status zbornosti se kljub slovničarskemu prepovedovanju (SS, 1964) dejansko potegujejo (Toporišič, 1966,) glasovne končnice (seveda le v rod., daj., mest. in or.) nekaterih t. i. nedoločnih števnikov, npr. *dosti*, *toliko*, *mного*, *več*, *nekaj*, *par* (prim. *v dostih primerih*, *v tolikih letih*, *v večih primerih*, *s parimi besedami*).

3.6.1.5.2 Pri zaimenskih pridevnikih *ves* in *ta* je v daj./mest. ed. ž. sp. običajnejša od navadne pridevniške končnice *-i* končnica *-ej* (*tej*, *osej*), v 19. stol. pod Levstikovim vplivom sicer rabljena širše (kar danes učinkuje zlasti arhaizirajoče). Končnica *-é* v im./tož. dv. ž. in s. spola pri nezložnih zaimenskih osnovah je živa pri kazalnem *ta*, npr. *te (dve) ženi*; zorno je danes običajnejša oblika s končnico *-i*. Prav tako je neknjižna oblika *te* za im. mn. m. sp., npr. *te ljudje* nam. *ti ljudje*.

3.6.2 Variante osebil

3.6.2.0 Pri osebilih so variante *-ta/-sta* za 2. in 3. os. dv., *-te/-ste* za 2. os. mn. in *-jo/-do/-o/-o* za 3. os. množine. Vse (razen *-o*, ki se rabi le pri pomožniku, prim. *s-o*) so proste, torej stilistično izkoristljive, čeprav v knjižnem jeziku le pri zelo omejenem številu leksemov. Visokozborna *-do* (Urbančič, 1960-61) se že precej umika (prim. *dajo*, a tudi že *jejo*, *vejo*, *grejo*, in tudi *bojo*); bolje se držita *-sta* in *-ste* (variantni *-ta* in *-te* zvenita narečno, npr. *vete*, *grete*); *sojo* nam. *so* je iz otroške govornice. Narečno *sta -sta* in *-ste* lahko posplošena na vse glagole in se zato rabita za pokrajinsko (t. i. primorsko) govorno karakterizacijo; še ožje narečno podstavo ima *-do* za 3. os. kot posplošena končnica (npr. *nosido*). Pri leksemu *prodati* je *prodate* prav tako navadno kot *prodaste*.

3.6.2.1 Končnica *-ø* za 3. os. mn. (Lenček, 1966; Toporišič, 1967₁; Jakopin, 1968) namesto *-jo* (ob premenjeni sedanjski priponi, prim. *nes-e-jo* proti *nes-o-ø*) ima že zelo šibko oporo v narečjih in je danes predvsem znamenje literarnosti; rabi se zlasti v umetnostnem jeziku, a tudi v višjem strokovnem in znanstvenem.

4 Variante naglasnega mesta

4.0 Stilno vrednost naglasnega mesta se zdi primerno obdelati prav tako po morfemih besede od leve proti desni, vendar zlasti glede na korenski morfem.

4.1 Na *predponi* je naglas kot edini v besedi v slovenskem knj. jeziku prava redkost* (Lenček, 1966), saj ga imajo za sodobni jezikovni občutek le besedotvorno nemotivirane besede, npr. *pôtok*, *zárod*, *národ*, *zádruga*, *spóved*, *zapóved*, *nájti*, *príti*, *póšljem*, narečno *ózelen*. —

Kot drugi naglas, tj. da ima beseda desno od njega še enega (Toporišič, 1967₁, 1969₃; Lenček, 1966), je omejen na besedotvorno motivirane sestavljenke samostalnikov in pridevnikov (ter besed, izpeljanih iz njih), npr. *pòdpredsédnik*, *ántireligiózen*). (Takih primerov je pri glagolskih sestavljenkah zelo malo, npr. *prèdnápéti*, *sòustvárjati*, pri prislovnih pa je tako kot pri pridevniških.) Stilna naglasna opozicija naglašeni predponi je njena potencialna nenaglašenost, ki večinoma nakazuje pomen-sko opozitivno oz. variativno demotivacijo take sestavljenke (prim. *nèúmen* → *neúmen*, vendar z drugačnim pomenom kot prvotno), kar je posebno jasno ob prevzetih predponah, katerih pomena govoreči ne pozna, npr. *disproporc*, *antíteza*.

4.1.0 Polagoma se izgublja tudi dvojnice, ki so nastale pod vplivom predloga ali predpone, kot npr. *na nógo*, *na nóge*, *v óči*, *za láse*, *pod zóbe*, *do nóči*, *brez skrbi*, *na jésen*, *na srce*, celo *pridóbil* — vse to se zamenjuje z naglasom, ki bi ga imele te besede v položaju ne za predlogom/proklitiko: *na nôgo/nogó*, *na nôge/nogé*, *v očí* . . .

4.2 *Korenski* morfem je v slovenskem knjižnem jeziku naglašen ali pa je naglas (razen v zgoraj obravnavanih kategorijah) na katerem morfemu desno od njega (v obeh primerih lahko v različnih sklonih ali obli-

* To je eno prvih pravil, ki sem jih kot lektor moral povedati srbohrvaško govorečemu učencu slovenščine.

kah na različnih zlogih), npr. *brât-ø brát-a : jêlen jeléna oz. tél-e-ø : tel-ét-a, kov-áč-ø -a, gôr-a : gor-é* ipd. Naglasne stilne možnosti daje tu variantnost naglašen proti nenaglašen koren in naglašen na enem ali drugem zlogu (seveda pri nespremenjeni sklonski ali oblikovni kategoriji). Pri zloženkah in sklopih gre še za razmerje naglašen na obeh (ali več) polnopomenskih sestavinah podstave ali le na eni.

4.2.0 Primerov naglašenosti enega ali drugega zloga istega korena je v slovenščini sorazmerno malo, npr. *kómpas — kompás, pápiga — papíga, páluba — palúba, mílica — milíca*. Stilna vrednost takih variant ima večinoma pokrajinsko-narečno obarvanost.

4.2.1 Če ima beseda po dva (dovolj redko po več) korena (Toporišič, 1967₄, 1969₃), to je pri zloženkah in sklopih, ohranita korena svoja naglasa le pri nekaterih vrstah samostalniških in pridevniških zloženek (ter izpeljav iz njih) in sklopov: samostalniške zloženke v primerih, ko imajo podstavo samostalniki + samostalniki ali količinski števniki + samostalniki (*ávlocésta, séverovzhòd, devétdnévnica, míkroorganizem*), pridevniki pa v glavnem iz podstave dveh prirednih besed, in pogosto nominativne zveze pridevniška beseda + samostalniki (*črno-bél, kultúrno-prosvéten, literárnozgodovínski, stólitrski*).

Stilnost se tudi tu dobiva z opuščanjem enega izmed naglasov, načeloma prvega. Večinoma se za tem skriva nezavedanje zloženosti, torej v nekem smislu enonaglasnost v takih primerih izdaja lahko izobrazbeno stopnjo govorečega. Včasih pride do izgube enega naglasa zaradi demotiviranosti tudi ob znanih sestavinah (prim. *pólčas*). Enonaglasnost je moteča, ko izvira iz jezikoslovnega apriorizma o enonaglasnosti vseh besed.

Podobno je tudi pri sklopih kot *bógsigavédi, nebódigatréba*, kjer pa zaradi frazeološke narave teh zvez naglasi bolj ostajajo (prim. še *bógvé*), čeprav imamo npr. pri pozdravih tudi nasprotni primere: *dober dán, lahko nóč* ipd.

4.2.2 Primerov naglašenosti oz. nenaglašenosti korena v istih oblikah pa je v slovenskem knjižnem jeziku še zmeraj veliko, čeprav je opazna težnja, da se naglas bodisi na korenu bodisi na kakem desnem priponskem morfemu ustali in torej izgubi svojo alternativnost. To naj pregledneje opazujemo v besedotvornem ali oblikotvornem okviru; tu gre za to, ali naglas priteguje koren ali pa besedo- oz. oblikotvorni morfem.

4.2.2.0 V zvezi koren + besedotvorni morfem imamo težnjo opuščanja naglasa na korenu in torej prehajanje na priponska obrazila. Iz tega sledi, da je dvojnica z naglasom na korenu dostikrat že čisto

mrtva ali vsaj zastarela (Tomšič, 1965), npr. *mígljaj*, *grábljišče*, *dróbnica*, *búkovina*, *pérovati*, *stárejši*. — Precejšnjo neustaljenost v naglaševanju korena, in s tem naglasne dvojnice, pa imamo ob priponi *-ija* ob prevzeti zloženi podstavi, npr. *televízija* — *televizíja*, v manjši meri pa še ob nekaterih drugih prip. obrazilih, npr. *rókica* — *ročica*, *bélo* — *beló* (prislov) *grófinja* — *grofínja*, *píšče* — *piščè*, *stárost* — *staróst*, *déloven* — *delóven*, *slúzben* — *službén* ipd. Priponsko obrazilo *-ija* se skuša uveljaviti ob podstavah navedenega tipa kot naglašeno, medtem ko se pri manjšalnem *-ica* uveljavlja naglas na korenu (primeri z *-ica* pa so precej terminologizirani, npr. *glavíca*, *ročica*). Pač pa se povečuje število korensko naglašanih prislovov z obrazilom *-o*, npr. *bélo*, *krótko*... Pokrajinsko, npr. štajersko, pa se to godi še v večji meri, tj. tudi tam, kjer je za zborni jezik normirana le oblika na naglašeni *-ó*, kot npr. *drágo*, *górko*, *gósto* ipd. (včasih se drži le še izjemoma, npr. samo pri *lepó*, *grdó*, *hudó*, *takó*, *kakó*).

4.2.2.1 Pač pa se naglaševanje na korenu krepi ob oblikotvornih in *-spreminjevalnih* morfemih (Toporišič, 1957—58₂, 1965₂; Rigler, 1956—57; Jakopin, 1962—63), npr. *něsite*, *zídati*, *zídala*, *prósila* nasproti *nesíte*, *zidáti*, *zidála*, *prosíla*; kot kažejo opozitivni primeri *želél*, *ležál* proti *žêlel*, *lêžal*, se to dogaja pod vplivom osnovne glagolske oblike, tj. sedanjika: *nêsem*, *zídám*, *prósim* — *želim*, *ležím*. Seveda te variante niso vse enakovredne, nekatere pa sploh ne zborne. Nezborne so npr. *prósiti*, *pêljati*, *ležál/ležál* (isto *peljal*), *prósila*, blizu zbornosti pa *písala*, *něsite*, *nôsíte*, *žêlêl/žêlêl*. Pri velelniku in nedoločniku je naglas na korenu v osrednjem pogovornem jeziku že utrjen, če je glagolska pripona *-i-* (ali *-i* obrazila-*ti*) reducirana, torej *něste*, *nôste*, *nôsít*, *pêljat*. Celó v deležniku na *-l* je že v veliki meri tako, npr. *króžla*. Jezikoslovni priročniki in razprave (Rigler, 1956—57; Tomšič, 1965; Jakopin, 1962 do 1963; SSK J, 1970) te stvari normirajo različno: SSK J navaja oblike *zídala*, *vézala*, *slúzila*, *dáhnila* kot stilno zaznamovane (v katerem smislu? — po našem pokrajinsko narečno), vsaj tako pogostnih oblik velelnika (*něsite*, *nôsíte*) pa sploh ne registrira, jih ima torej kot za knjižni jezik nedopustne.

4.2.2.2 V bistvu za naglaševanje na korenu ali ne gre še pri končnikem naglasnem tipu (in mešanem), npr. *temà/tèma*, *temnà/tèmna* — *goré/gôre* ipd. (Toporišič, 1965_{1,2}). Ker je končniški naglasni tip docela na umiku zlasti v primerih, ko v korenu (osnovi) ni polglasnika, naglaševanje na končnici (razen seveda v primerih, ko je koren nezložen, npr. *sl-à*, *zl-à*, *šl-à*, *tl-à*, *dn-ò*... — in pri besedi *gosp-á*) zveni

zastarelo, starinsko ali arhaizirajoče. Zlasti po Prešernovi zaslugi ima tako naglaševanje v omejenem obsegu prizvok zastarele poetičnosti.

4.2.2.3 Tudi naglaševanje po mešanem tipu se umika naglaševanju na korenu (osnovi); v celoti dubletno je v I. sklanj. in pri pridevniku, v II. in IV. sklanjatvi pa je dubletnost redka: v II. sklanj. večinoma pri omejenem številu dvozložnic tipa predpona + enozložni koren (ki gre sam zase po mešanem tipu), npr. *pomóč -í/-i* kot *móč -í*; v IV. sklanjatvi (kjer je besed s takim naglaševanjem komaj še kakih 10) pa npr. pri *mórje/morjé, pólje/poljé*; in končno v III. sklanj. pogosto le v ed., npr. *sin sinú/sína*, oz. je povezana z mehanično naglašeni dubletnimi končnicami (tako že *-ú* v rod. ed., enako pa pri *-éh* in *-mí* v mest. in or. mn.). V III. sklanj. ponazarjajo umikanje naglasa s končnic (in s tem zastarelost naglasa na končnici) primeri kot *bregá, drugá, drogá, logá* itd. (Toporišič, 1965_{1,2}).

Naglaševanje po mešanem naglasnem tipu je pri pridevniku zlasti v povedni rabi (tu je izjema le tip *hladno je*), sicer pa tudi v prilastkovni rabi v splošnem stilno zaznamovano kot nazadujoče, pri posameznih leksikalnih enotah že docela zastarelo, pri drugih zastarevajoče, v vseh primerih pa še le s pokrajinsko narečno podstavo.

Za I. sklanjatev se naglaševanje po mešanem tipu drži le na podlagi nesredinskega dela osrednjih narečij, zlasti pri večzložnih končnicah (tip za *gorámi*), sicer pa tako naglaševanje zlasti v poeziji olajšuje ritmizacijo (tudi rimanje). Tako sploh vse dvojnično naglaševanje v okviru mešanega in končniškega naglasnega tipa (Toporišič, 1965₁; Jakopin, 1968).

4.3 Variiranje naglasnega mesta in s tem potencialna stilna izkoristljivost je še močno v bistvu samo pri glagolu. Ko bo naglas postal docela morfemski (ta težnja se vidi zlasti pri priponskih izpeljankah, kjer je ogromna večina priponskih obrazil enoumno klasificirana s stališča +/- naglasnost), bo ugasnila tudi stilotvorna vloga slovenskega naglasnega mesta.

4.4 Tonemske naglasne variante slovenskega knjižnega jezika so ostale zunaj okvira te razprave.

LITERATURA

- BAJEC A., 1950: Besedotvorje slovenskega jezika. I — Izpeljava samostalnikov. Ljubljana 1950, 135 str.
 1952: Besedotvorje slovenskega jezika, II — Izpeljava slovenskih pridevnikov. III — Zloženske. Ljubljana, 1952, 135 str.
 1959: Besedotvorje slovenskega jezika. IV. — Predlogi in predpone. Ljubljana 1959, 142 str.
 1967: Jezik v Župančičevi prevodni prozi. JiS 1967, 5—14, 42—51, 87—91.

- BEZLAJ F., 1959: Oris slovenskega knjižnega izgovora. Ljubljana 1959. 125 str.
1967: Eseji o slovenskem jeziku. Ljubljana 1967. 185 str.
- IVIĆ M., 1968: Obeležavanje imeničkog roda u (standardnom) slovenačkom jeziku upoređeno s odgovarajućom srpskohrvatskom situacijom. Zbornik za filologiju i lingvistiku (Novi Sad), XI, 1968, 49—55.
- JAGODIĆ M., 1969/70: Pridevniki na *-ški* in *-čki*. JiS 1969/70, 269—271.
- JAKOPIN F., 1955/56: O *v* in *u* v slovenski knjižni izreki. JiS 1955/56, 182—184.
1962—63: O glagolskih naglasnih dubletah v slovenščini. JiS 1962/63, 193—197.
1964₁: K uvrstitvi moških samostalnikov na *-r*. JiS 1964, 53—58.
1964₂: Slovar slovenskega knjižnega jezika. JiS 1964, 161—170.
1966: Slovenska dvojina in jezikovne plasti. JiS 1966, 98—104.
1968: Akcentnye i morfoložičeskie varianty v slovenskoj stixotvornoj reči. L' Annuaire de l' Institut de Philologie et d' Histoire Orientales et Slaves. Tome XVIII (1966—1967). Bruxelles, 1968, 199—220.
- JAKOPIN-OREŠNIK-SKUBIČ, 1971: Jezikovni priročnik za napovedovalce. Delavska univerza Borisa Kidriča. Ljubljana 1971.
- KOLARIČ R., Slovenski otroški govor. Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. IV (1959).
- KOPČAVAR C., 1965: Kako je prav. Slovarček napak v slovenskem knjižnem jeziku. Ljubljana 1965. 180 str.
- LENCEK R. L., 1966: The Verb Pattern of Contemporary Standard Slovene. Wiesbaden 1966. 131 str.
- RAMOVS F., 1924: Historična gramatika slovenskega jezika. II. Konzonantizem. Ljubljana 1924. 336 str.
- RIGLER J., 1956—57: K našemu pravorečju. JiS 1956/57, 305—308.
1965: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. SRL 1965, 25—78.
1966: Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika. JiS 1966, 24—35.
1968: Problemi naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. JiS 1968, 192—194.
1971—1972: H kritikam pravopisa, pravorečja in oblikoslovja v SSKJ. SRL 1971, 433—462; 1972, 244—251.
- SAVNIK R., 1968: Krajevni leksikon Slovenije. I. knjiga. Ljubljana 1968. 489 str.
- SMREKAR M., 1969—70: Pridevniki na *-inski*, *-ovski*, *-evski*. JiS 1969/70, 271 do 273.
- SJPT, 1969: Slovenski jezikovni priročnik za tehnike. Ljubljana 1969, 94 str.
- SSKJ, 1970: Slovar slovenskega knjižnega jezika. I. Ljubljana 1970.
- SP, 1962: Slovenski pravopis. Ljubljana 1962, 1054 str.
- SS, 1964: Dr. Anton Bajec, dr. Rudolf Kolarič, dr. Mirko Rupel: Slovenska slovnica. Druga popravljena izdaja. Ljubljana 1964. 352 str.
- SOLAR J., 1959—60₁: »Brez« v sestavi. JiS 1959/60, 94—95.
1959—60₂: Sestave s *-pis* in *-pisje*. JiS 1959/60, 126—128.
1959—60₃: O izgovoru *lj* in *nj*. JiS 1959/60, 158—160.
- TOMSIČ F., 1956—57: Nova slovenska slovnica (A. Bajca, R. Kolariča, in M. Rupla). JiS 1956—57, 129—134.
1961—62: Navidezna napaka: JiS 1961/62, 191—192.
1965: O nekaterih posebnostih pri poudarjanju v knjižni slovenščini. Jezikovni pogovori. Ljubljana 1965. Str. 74—80.

- TOPORIŠIČ J., 1957—58₁: Sistemske premene soglasnikov v knjižnem govoru. JiS 1957—58, 70—76.
- 1957—58₂: Glagolski naglasni tipi našega knjižnega jezika. JiS 1957—58, 306—312.
- 1958—59: Naglas v namenilniku. JiS 1958—59, 81—85.
- 1961: Slovenski jezik. Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama. Zagreb 1961. 136 str. in 5 plošč.
- 1962: Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962. JiS 1962, 138—143, 167 do 173, 206—211.
- 1965₁: Slovenski knjižni jezik 1. Maribor 1965. 236 str.
- 1965₂: Naglasni tipi slovenskega knjižnega jezika. JiS 1965, 56—79.
- 1965₃: Popravljen slovenska slovnica. JiS 1965, 209—217.
- 1966₁: Slovenski knjižni jezik 2. Maribor 1966. 216 str.
- 1966₂: Pogovorni nedoločnik. JiS 1966, 264—265.
- 1967₁: Slovenski knjižni jezik 3. Maribor 1967. 226 str.
- 1967₂: O jeziku Medicinskih razgledov. Medicinski razgledi (Ljubljana), 1967, 475—481.
- 1967₃: Predvidljivost slovenske knjižne samoglasniške kolikosti in kakovosti. JiS 1967, 229—236.
- 1967₄: Besede z dvema naglasoma. Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967, 128—135.
- 1967₅: Mesto tujk in tujih lastnih imen v glasovnem, pravopisnem in sklanjatvenem sistemu slovenščine. JP II, 1967, 142—148.
- 1967₆: Oblikoslovne dvojnice. JP II, 1967, 148—154.
- 1968₁: Liki slovenskih tonemov. SRL 1968, 315—393.
- 1968₂: O našem zdravstvenem jeziku. Medicinski razgledi (Ljubljana), 1968, 429—442.
- 1968₃: Tovarišica ravnatelj in še kaj. JiS 1968, 1/3.
- 1969₁: Zakaj ne po slovensko. Slovene by Direct Method. Ljubljana 1969. 272 str. in 6 plošč.
- 1969₂: Oblikoslovna segmentacija, predvidljivost spola in vključenost tujk v jezikovni sistem slovenskega knjižnega jezika. SRL 1969, 345—354.
- 1969₃: O eno- in večnaglasnosti nekaterih kategorij. JiS 1969, 51—59.
- 1969₄: Ankete za določitev naglasnega mesta ter kakovosti in kolikosti naglašene samoglasnika. JiS 1969, 249—260.
- 1969-70: Pridevniki, ki se stopnjujejo z obrazili. JiS 1969-70, 1/3—1/4.
- 1970₁: Slovenski knjižni jezik 4. Maribor 1970. 219 str.
- 1970₂: Slovenski pogovorni jezik. SRL 1970, 55—70.
- 1970₃: Vsiljen stik z loannesom Gradišnikom ali tuje proti domačemu. Tedenska tribuna (dalje TT) (Ljubljana), 1970, št. 50, str. 13. — Glej še TT 1970, št. 51; TT 1971, št. 2 in 3.
- 1970-71: »Spoznajmo slovenski jezik« v jezikoslovni in metodični osvetlitvi. JiS 1970-71, 168—178, 200—208, 244—249.
- 1971₁: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika. VII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana 1971.
- 1971₂: Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. SRL 1971, 55—57, 222—229.
- 1971₃: Slovenščina in zemljepis. O pisavi zemljepisnih imen v Velikem atlasu sveta. Delo 1971, 16. 12.
- 1972₁: Prevzete prvine slovenskega knjižnega jezika (Glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). SRL 1972, 285—318.

1972₂: Prevzeti glasovi slovenskega knjižnega jezika. 172, jan. — radijska objava.

1972₃: Zemljepiščeva slovenščina. Delo 1972, 7. I.

URBANČIČ B., 1959-60₁: Nekaj pripomb k pridevniškemu stopnjevanju. JiS 1959-60, 157—158.

1959-60₂: Maskulinizacija nevter pri imenih za živa bitja v knjižni slovenščini. JiS 1959-60, 185—186.

1960-61: Bojo, vejo... JiS 1960-61, 30—31.

1965: »Skrajnostima« ali »skrajnostma«? JiS 1965, 98—100.

VERBINC F., Slovar tujk. Ljubljana 1970. 770 str.

РЕЗЮМЕ

Современный словенский литературный язык характеризуется очень большим количеством звуковых, просодических, орфографических, морфемных и акцентных вариантов. Эти варианты с одной стороны доказывают, что в самом языке существуют эволюционные тенденции, направляющие в итоге развитие языка, например в фонологии, морфологии и акценту, к упрощению и улучшению функциональности определенного языкового плана, хотя временно и к меньшей устойчивости литературного языка; с другой стороны является вариантность словенского литературного языка следствием сознательного вмешательства языковедов (особенно второй половины 19-го века, затем и практически всего нашего времени) в самодвижение языка. Такое вмешательство языковедов второй половины 19-го века способствовало появлению большого числа неорганических вариантов: частью вариантов несловенского происхождения (т. е. из других славянских и древнецерковнославянского языков), частью вариантов, появившихся уже в то время и особенно позже, из внецентральных диалектов; особенно в 20-м веке пришло до нагромождения вариантов, правда, центрального происхождения, но зато в большинстве случаев уже частично или вполне устаревших (ср. акцентные варианты). Такие варианты различного происхождения и значения не стали функциональным обогащением словенского литературного языка, они в большинстве случаев тормозили природные эволюционные тенденции в языке и наносили вред его экономному функционированию.

Варианты всех в статье исследованных планов структуры словенского литературного языка распределяются по двум большим группам: в одной из них находятся старинные и устаревшие варианты, в другой живые, установившиеся и устанавливающиеся. Среди того, что выходит из живого употребления или что утрачивает жизненность (становится например достоянием книжности и теряет почву в обыкновенном обиходном языке), существуют некоторые реликты искусственных нововведений из 19-го века — но в большинстве случаев это или устаревшие формы природной эволюции из центрального диалектного территория или явления базирующие на провинциальной внецентральной диалектной основе, иногда и старинного происхождения.

Современное словенское языкознание смотрит на вариантный материал с двух противоположных точек зрения: — Старшая генерация, объединена в коллегии авторов «Словенской орфографии» (1962) и (в меньшем числе) авторов «Сло-

венской грамматики» (1956, 1964), указывает на делу заметное предпочтение именно устарелым центральным, а и некоторым живым внецентральным морфологическим, акцентным и звуковым вариантам; т. н. славянизмам и наряду с ними и современным литературно-языковым вариантам, появившимся как следствие природной эволюции литературного языка, она или не уделяет внимания, или эти варианты совсем отвергает; эта генерация заботится и о том, что бы до крайней возможности сохранилось влияние иностранного языка в графике, произношении и формах перенятых слов. Само собой разумеется, что ее точка зрения является следствием отсталой теории литературного языка и несвоевременной языковой образованности. Младшая языковедческая генерация (которая не без предшественников) поддерживает употребление живых, центральных, в большинстве случаев на городской речи базирующих вариантов. Эти варианты она с одной стороны считает литературно-нормативными, с другой стороны все варианты классифицирует с учетом живости и частотности, эмоционального значения, социального и функционального жанров. Воззрения младшей генерации отразились в ряде научных работ и статей и в двух описаниях всей фонологической, акцентной и морфологической структур литературного языка: в четырехтомной грамматике «Словенский литературный язык» (1965—1970) и в первом томе «Словаря словенского литературного языка» (1970).

Старшая генерация языковедов, частью принимающая участие и при составлении «Словаря словенского литературного языка», своих языковедческих пособий (т. е. «Словенской грамматики» и «Словенской орфографии») не изъела из обращения (новые непереработанные издания!) и употребитель литературного языка (напр. лектор при издательстве, газете, театре, в радио или телевидении, а и преподаватель словенского литературного языка) находится в данный момент в трудном положении, он должен решать сам, на которую из существующих классификаций (или воззрений) следует обращать внимание при употреблении языковых средств. Привичка, традиционализм и консерватизм связывают его (как и авторов «Словенской грамматики» и «Словенской орфографии» 1962, частью и сотрудников «Словаря словенского литературного языка») с устарелыми нормами и воззрениями, а функционализм требует от него уважения к новому. По этой причине вариантность в тексте все еще большая и в многих случаях не очень подходящая, что и требует основательного современного означения широкого общества с описанной проблематикой.